

UNIVERZITA PARDUBICE

NÁZEV FAKULTY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2024

Bc. Eliška Stoklásková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Podpora kontaktu dětí v dětském domově s biologickou rodinou
Diplomová práce

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Eliška Stoklásková**
Osobní číslo: **H22251**
Studijní program: **N0111P190001 Resocializační pedagogika**
Téma práce: **Podpora kontaktu dětí v dětském domově s biologickou rodinou**
Zadávající katedra: **Katedra věd o výchově**

Zásady pro vypracování

V teoretické části diplomové práce je důležité charakterizovat základní pojmy jako je rodina, funkce rodiny, typy rodin, jaké jsou rizikové faktory, které ohrožují funkce rodiny. Také se zaměřím na charakteristiku ústavní výchovy a potřebnou legislativu v rámci České republiky.

V praktické části diplomové práce se věnuji problematice kontaktu dětí v dětském domově s rodinou. Výzkumná část je postavena na kvalitativním šetření a je provedena pomocí polostrukturovaných rozhovorů. Cílem výzkumného šetření diplomové práce je zmapování spolupráce a podpory kontaktu s rodinou ze strany pracovníků dětského domova.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

COLLINS, D. JORDAN C. COLEMAN H. An introduction to family social work. 4th ed. Belmont, CA: Brooks/Cole, Cengage Learning. c2012. ISBN 978-1133312628.

HENDL, J. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 3. vydání. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-802-6202-196.

MOŽNÝ, I. Rodina a společnost. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-86429-87-8.

MATOUŠEK, O. a kol. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty, ISBN 80-86429-19-9.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Adriana Sychrová, Ph.D.**
Katedra věd o výchově

Datum zadání diplomové práce: **31. března 2023**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2024**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2023

Prohlašuji:

Práci s názvem Podpora kontaktu dětí v dětském domově s biologickou rodinou jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 22. 03. 2024

Bc. Eliška Stoklásková v. r.

PODĚKOVÁNÍ

V této části bych chtěla poděkovat své vedoucí diplomové práce Mgr. Adrianě Sychrové, Ph.D. za odborné vedení práce, přínosné konzultace, cenné rady a doporučení, vstřícnost a ochotu během zpracování práce.

Dále bych chtěla poděkovat vybranému domovu na Moravě, který mi poskytl možnost zde realizovat výzkum, pracovníci byli velmi nápomocní a ochotní.

Poslední poděkování patří mé rodině a přátelům za podporu při zpracování diplomové práce.

ANOTACE

V teoretické části diplomové práce je důležité charakterizovat základní pojmy jako je rodina, funkce rodiny, typy rodin, jaké jsou rizikové faktory, které ohrožují funkce rodiny. Také se zaměřím na charakteristiku ústavní výchovy a potřebnou legislativu v rámci České republiky. V praktické části diplomové práce se věnuji problematice přímého kontaktu dětí v dětském domově s rodinou. Výzkumná část je postavena na kvalitativním šetření a je provedena pomocí polostrukturovaných rozhovorů. Cílem výzkumného šetření diplomové práce je zmapování spolupráce a podpory kontaktu s rodinou ze strany pracovníků dětského domova.

KLÍČOVÁ SLOVA

dětský domov, biologická rodina, ústavní výchova, podpora kontaktu

TITLE

Support of contact of children placed in orphanages with their biological families

ANNOTATION

In the theoretical part of the thesis, it is important to characterize basic concepts such as family, family functions, family types, what are the risk factors that threaten family functions. I will also focus on the characteristics of constitutional education and the necessary legislation within the Czech Republic. In the practical part of my thesis, I deal with the issue of the direct contact of children in a care home with a family. The research part is built on a qualitative investigation and is conducted through semi-structured interviews. The aim of the thesis research investigation is to map the level of cooperation and to promote contact with the family by the staff of the children's home.

KEYWORDS

Children's home, orphanage, biological family, institutional care, contact support

OBSAH

SEZNAM ILUSTRACÍ A TABULEK	8
ÚVOD.....	9
1. Nenahraditelná role a význam rodiny v životě dítěte	10
1.1. Funkce rodiny a možné poruchy funkcí.....	11
1.2. Dysfunkční rodiny	16
1.3. Rizikové faktory ohrožující dítě	19
2. Umístění dítěte v institucionálním zařízení	23
2.1. Legislativní rámec ústavní výchovy a ochrany dítěte.....	23
2.2. Ústavní výchova a podoba života v dětském domově	24
2.3. Potřeby dětí v dětském domově i mimo něj	27
3. Podpora biologické rodiny a dítěte.....	31
3.1. Kompetence rodičů	31
3.2. Rodinná resilience.....	33
3.3. Sanace rodiny jako podpora fungování a zachování rodiny	36
4. Praktická část.....	39
4.1. Cíl výzkumu a výzkumné otázky	39
4.2. Výzkumné otázky	39
4.3. Metoda a strategie výzkumu.....	40
4.4. Výzkumný vzorek.....	41
4.5. Způsob zpracování dat	41
4.6. Tazatelské otázky.....	42
5. Analytická část	45
5.1. Výsledky otevřeného kódování	45
5.2. Shrnutí výzkumu.....	60
ZÁVĚR.....	64
POUŽITÁ LITERATURA	65

SEZNAM ILUSTRACÍ A TABULEK

Obrázek 1: Maslowova pyramida potřeb.....	28
Tabulka 1: Kódy ke kategorii č. 1.....	45
Tabulka 2: Kódy ke kategorii č. 2.....	50
Tabulka 3: Kódy ke kategorii č. 3.....	54
Tabulka 4: Kódy ke kategorii č. 4.....	57

ÚVOD

Téma diplomové práce Podpora kontaktu dětí v dětském domově s biologickou rodinou jsem si vybrala z důvodu realizované praxe právě v dětském domově. Tato praxe mě inspirovala k tomu, abych se tématem hlouběji zabývala a zjistila více informací o tom, jak probíhá realizace kontaktů mezi biologickými rodiči a dětmi umístěných v dětském domově. Chtěla jsem si vytvořit ucelenou představu, jak konkrétně probíhají společná setkání a zda vůbec má každé dítě se svým rodičem kontakt. Dle mého názoru je zmíněné téma velmi důležité, a ačkoli je zásadní, není dosud tolik popisované.

Teoretická část diplomové práce je rozdělena do tří kapitol. V první kapitole se věnuji základní terminologii, funkcím v rodině, také zmiňuji možné poruchy funkcí. Jedna z důležitých podkapitol se věnuje rizikům, která se objevují v rodině a díky kterým se dítě ocitne v dětském domově.

Druhá kapitola se věnuje potřebné legislativě, tomu, jak konkrétně vypadá dětský domov, dále potřebám dítěte, které je umístěné v dětském domově. Avšak zmíněné potřeby se týkají i dětí mimo dětský domov.

V poslední třetí kapitole teoretické části se věnuji tématu sanace rodiny a jak je rodinu možné podporovat. Také jsou zde zmíněné rodičovské kompetence. Popsáno je i téma resilience rodiny a hovoří se zde o stresu.

Čtvrtá a pátá kapitola představuje praktickou část. V praktické části realizuji kvalitativní výzkum, který vychází z polostrukturovaných rozhovorů. Rozhovor jsem vedla s ředitelem, sociálním pracovníkem a s vychovatelkou. Ve čtvrté kapitole je popsán hlavní cíl výzkumného šetření, metodologie výzkumu, metoda sběru dat, výzkumný vzorek atd.

Poslední pátá kapitola se věnuje analýze dat a výsledkům otevřeného kódování. V této kapitole dojde k odpovědím na hlavní výzkumnou otázku a na dílčí výzkumné otázky. Hlavní výzkumná otázka zní: „**Jak probíhá spolupráce a podpora kontaktu mezi dětmi a biologickými rodiči v dětském domově?**“. Zodpovězení všech výzkumných otázek nás dovede k podrobnějšímu náhledu na danou problematiku. Hlavním cílem praktické části diplomové práce je ukázat, jak probíhá spolupráce rodinných příslušníků a pracovníků dětského domova a definovat konkrétní rizika a úskalí, která se objevují při spolupráci rodiny a pracovníků.

1. Nenahraditelná role a význam rodiny v životě dítěte

Již v dřívějších dobách rodina byla jediným **zdrojem podpory** lidí, kteří zažívali ve svém životě obtíže. Jedná se o jedinečnou a unikátní instituci. Žít s jedním partnerem a dětmi jsou velmi oceněné hodnoty v každé společnosti (Matoušek, 2013).

Rodinu lze chápat jako strukturovaný celek díky její dominantní roli. Utváří pro dítě bezpečný a stabilní prostor. Slouží pro rodinné sdílení a k reprodukci (Plaňava, 2000). Dle Pešatové (2007) je rodina pro dítě prvotním prostředím, a tudíž hraje velkou roli v primární socializaci. Dítě je díky rodině zapojeno do kulturního prostředí, je ovlivňováno tradicemi. Od rodiny přebírá vzory chování a rodiče jej vedou k tomu, jak správně vystupovat ve společenském prostředí. Díky tomu se každý jedinec učí hodnotám, postojům a normám chování. Na základě toho se může začlenit do společenského života.

Pedagogika vnímá rodinu především z výchovného hlediska a svou pozornost věnuje socializaci. Kraus (2014) mluví o rodině jako o nenahraditelné instituci a považuje ji za nejvýznamnější socializační činitel. Právě v primární socializaci rodina hraje rozhodující roli v budoucím životě dítěte. Ve výkladovém slovníku pedagogiky od Koláře (2012) je rodina definována jako malá skupina, která je spojena pokrevním svazkem, a jsou v ní citové vazby mezi jejich členy. Jedná se o jednu nejstarší výchovně – společenskou instituci. Mít možnost plnit výchovné funkce je závislé na struktuře rodiny a jakou má úroveň kulturního kapitálu.

Helus (2015) popisuje **současnou rodinu** následovně:

1. Jedná se o rodinu nukleární. Je tvořena malým počtem lidí, které utváří hlavní jádro.
2. Jádro je tvořeno dvojicí – manželskou nebo partnerskou. Lidé v tomto vztahu jsou rodičem – otcem nebo matkou.
3. Jde o dvougenerační rodinu. Vytváří ji generace matky a otce a také generace dětí.
4. Rodiny jsou intimní a mají svůj osobní, soukromý prostor.
5. Posledním znakem soudobé rodiny je privátní individualizace. Lidé mohou rozhodovat o svém konání, vybírat si a rozhodovat se podle sebe. Zmíněný znak může obsahovat i rizika, která se stávají nebezpečným pro celek rodiny, pro samotné členy a společnost. Když hovoříme o individualizaci, tak to neznamená

pouhý rozvoj osobnosti, ale také mohou prokazovat bezohlednost nebo zahleděnost do své vlastní osoby.

V sociologickém slovníku je rodina tvořena osobami pokrevně příbuznými – manželé, rodiče, děti, kteří mají společné bydlení. O rodině rozšířené mluvíme tehdy, pokud jsou v rodině i prarodiče. Rodina skýtá sociální a politické funkce. Fungující rodina podporuje pořádek a tvoří stabilitu ve společnosti. Ve slovníku hovoříme o rodině atomární neboli o rodině městské. Ta vznikla jako důsledek upadajícího vlivu tradičního systému (Urban, 2022).

Z hlediska psychologie, konkrétně vývojové psychologie, rodina hraje velmi důležitou roli v každé vývojové fázi dítěte. Důležité je působení rodiny pro rané prožitky v dětství a pro vytvoření zdroje jistoty a bezpečí. *„Rodina je základní sociální skupinou, je spojena výlučností svých vztahů, soužitím, sdílením přítomnosti, společné aktivity, ale i očekáváním a plánováním společné budoucnosti.“* (Vágnerová, 2021, s. 21). Jde o klíčovou sociální instituci. Základy jejího fungování, procesy a vzniklémi interakcemi mezi členy v rodině se zabývá psychologie rodiny. Je úzce spjatá s rodinnou terapií. Rodina je systém se subsystémy, hranicemi. Také je řazena do širšího kontextu komunity a kultury. Současné rodiny jsou velmi pestré a různorodé. Nezahrnujeme zde jen rodiny běžného vzorce jako je matka, otec a dítě, ale jsou to rodiny s jedním rodičem, adoptivní rodiny, rodiny s nevlastními dětmi nebo rodiny, které se stávají dobrovolně bezdětné (Výrost a kol., 2019).

1.1. Funkce rodiny a možné poruchy funkcí

Rodina je základní sociální jednotkou, která hraje klíčovou roli v lidském životě. Funkce rodiny mohou být velmi rozmanité, ačkoli se mohou lišit v závislosti na kultuře, společnosti a historickém kontextu. Zde jsou některé z **hlavních funkcí rodiny**, které zmiňuje Kraus (2014) ve své knize:

Biologicko - reprodukční funkce slouží jako základní jednotka pro reprodukci a péči o nové generace. Je to prostředek, jak zajišťovat přežití a kontinuitu lidského druhu.

Sociálně - ekonomická funkce rodiny poskytuje ekonomickou podporu a zajišťují prostředky k přežití. Členové rodiny mohou spolupracovat při zajišťování obživy a sdílet zodpovědnost za hospodářské aktivity. Účastní se ve výrobní i nevýrobní sféře v rámci nějakého povolání a stává se také důležitým spotřebitelem. Je na něm závislý trh.

Ochranná funkce, také se jí přezdívá pečovatelská funkce. Jde především o zajištění důležitých životních potřeb, jako jsou potřeby biologické, hygienické nebo zdravotní. Ochranná funkce je nezbytná pro pocit bezpečí dítěte v rodině.

Socializačně - výchovná funkce rodiny obstarává primární prostředí pro socializaci dětí. Zde se děti učí základním normám, hodnotám, jazyku a sociálním dovednostem. Rodina má klíčovou roli ve formování osobnosti a charakteru jedince.

Emocionální funkce rodiny je nezastupitelnou funkcí. Rodiny poskytují emocionální bezpečí, lásku a podporu. Jsou místem, kde mohou jedinci sdílet radosti, starosti, úspěchy a neúspěchy. Emocionální pouta v rodině jsou často silná a mají vliv na celoživotní vztahy.

Rekreační funkce je důležitá pro relaxaci a zábavu. Pro děti má rekreační funkce největší význam, ale týká se celé rodiny. Projevuje se v těch situacích, kdy rodina tráví čas pohromadě, a věnují se zájmovým činnostem.

Je důležité zdůraznit, že role a funkce rodiny se mohou v průběhu času měnit a přizpůsobovat společenským změnám. Rodina hraje nejen biologickou, ale i sociální a kulturní roli v lidském životě. Zodpovědné plnění funkcí je důležité pro zdravý vývoj jejich dítěte jak po stránce duševní, mentální, tak i fyzické. Neplnění funkcí může vést k nejhoršímu. Dítě může být odebráno z rodiny a bude mu uložena ochranná nebo ústavní výchova.

Také existují poruchy funkcí v rodinách, které se dotýkají především dětí. Mají různorodý charakter a dělí se na **čtyři kategorie** (Dunovský, 1986):

1. **Porucha biologicko – reprodukční funkce:** Děti se rodí do rodin, kde jsou nepříznivé životní podmínky pro život dítěte. Jedná se o nezodpovědné rození dětí, kdy rodiče nejsou schopni např. díky svému zdraví vykonávat tuto roli nebo se v rodině děti vůbec nerodí.
2. **Porucha emocionální funkce:** Vstupuje do každých částí života uvnitř v rodině. Při poruše emocionální funkce je potřebné spolupracovat s psychologem nebo s psychiatrem.
3. **Porucha ekonomicko – zabezpečovací:** Pro rodinu jsou potřeba dostatečné finance k zajištění bezpečného fungování. Porucha vzniká v případě, že rodiče nechtějí, anebo nemohou být zařazeni v pracovním procesu.

V momentě, kdy dochází k poruše ekonomicko - zabezpečovací funkce, může nastat chudoba domácnosti. Na základě každoročního šetření Českého statistického úřadu, kdy několik proškolených tazatelů osobně navštívilo téměř 11,5 tisíce domácností, zjistilo, že příjmovou chudobou trpí 10,2 % domácností a sociálně deprivovaných domácností je 4,8 % (Český statistický úřad, 2023).

4. **Porucha socializačně - výchovná:** Tato porucha je jednou z nejvíce ohrožujících pro dítě. Objevuje se v momentě, kdy rodiče se nechtějí, nemohou nebo nedovedou postarat o své dítě.

Nyní se zaměříme na to, jaké funkce jsou zásadní pro zdravý vývoj dítěte. Helus (2015) uvádí několik sociálněpsychologických funkcí, které jsou nezbytné pro úspěšnou socializaci dítěte a jeho harmonický vývoj. Některé funkce jsou vázány pouze na určitý věk, avšak ovlivňují další vývoj jedince. Jiné jsou svou platností trvalé, ale mění svou podobu, kdy jedinec přechází k vyššímu vývojovému stádiu. Všechny dohromady tvoří podobu rodiny, kterou budeme nazývat jako funkční rodinu.

Funkční rodina by měla vypadat následovně:

- **Rodina uspokojuje základní potřeby dítěte v raných stádiích života.**

Je nutné uspokojovat biopsychické potřeby jako je dostatek jídla, spánku, pohybu nebo hygieny. Nezbytné je pocítit potřebu bezpečí, lásky a životního rytmu. To, že všechny potřeby uspokojují stejní lidé, vyjadřující svou empatii a trpělivost, tak si dítě na své okolí zvykne a pociťuje domov. Chce v něm vyrůstat a projevovat se.

- **Rodina uspokojuje potřebu organické přináležitosti dítěte.**

Pro dítě je potřeba mít „svého člověka“, ať už se jedná o otce, nebo o matku. Potřebuje se s ním identifikovat. V rané části života dítě důvěřuje svým rodičům, vkládá se do jejich péče a do dění, které se v rodině uskutečňuje. Toto „vkládání“ je vstupní základnou pro vytvoření základní životní jistoty. „*Je základem povědomí, že patřím do spolehlivých a láskyplných mezilidských vztahů.*“ (Helus, 2015, s. 615). Lidé mají potřebu zapadnout mezi ostatní, projevovat se, vyvíjet se ve vztazích.

- **Rodina dítěti poskytuje od útlého věku akční prostor pro jeho aktivní projev, pro seberealizaci a součinnost s druhými.**

V rodině se rozvíjí velmi důležitá životní osa. Můžeme ji popsat jako „já jsem“ nebo „já umím a dovedu“. Podél osy se vytváří vědomí samotného subjektu, tudíž se jedná o někoho, kdo je schopný jednat a být činný, jedná rád, protože ví, jak a díky tomu dokáže obohatit život i druhých osob.

- **Rodina uvádí své dítě do vztahu k vybavení rodiny.**

Zmíněná funkce dává možnost vést dítě k tomu, aby předměty v domácnosti a jeho vybavení chápalo jako hodnoty, které mají pro členy domácnosti význam, a je potřeba o zmíněné věci pečovat, udržovat je a používat tak, jak se správně mají. Při pozorování druhých má dítě možnost zjistit, jak s předměty zacházet. Vše zmíněné kultivuje vztah dítěte k hmotným předmětům.

- **Rodina dítěti umožňuje vstoupit do mezigeneračních vztahů a začít chápat lidi různého věku, postavení nebo založení.**

Pro dítě je nezbytné jej vtáhnout do vztahů i s dalšími členy rodiny než jen s rodiči. Jedná se o vztahy s prarodiči, strýci a tetami nebo se známými a přáteli rodiny.

- **Rodina je prostředím, kde se dítě může svěřit a čekat vyslechnutí, radu nebo pomoc.**

Význam funkce se objevuje při vstupu dítěte do školy, kde se potýká s vícery nezdary nebo krizemi. Rodina navozuje pocit zakotvení a životní rovnováhy. Obavy, které dítě má, se zvládají a překonávají jednodušeji.

- **Rodina poskytuje dítěti vzory i příklady.**

Velkou roli zde hraje láska k otci a matce, snaha se do nich vcítit v různých situacích, napodobovat jejich jednání. Dítě se učí v ostatních lidech vidět osobnost a samo chce být osobností.

Je důležité si všimnout, že každá rodina je jedinečná a může vykazovat různé formy funkcí. Důležité je, aby rodina byla schopna přizpůsobit se svým vlastním potřebám, vytvářet prostředí podporující zdravý a adekvátní vývoj jejich členů, zaručit úspěšný vývoj u svého dítěte a snažit se jej nijak neohrožovat.

Klasifikace rodin dle funkčnosti může být založena na tom, jak efektivně rodina plní určité funkce a jakým způsobem zvládá různé výzvy a změny. Zde jsou některé běžné kategorie rodin dle jejich funkčnosti. Helus (2015) dělí rodiny následovně:

1. **Rodina stabilizovaně funkční.** Jedná se o takovou rodinu, která naplňuje všechny funkce bez výjimky. Zajišťuje svým dětem dobré podmínky k socializaci.
2. **Rodiny funkční s přechodnými, více či méně vážnými problémy.** Jsou to takové problémy, které lze vyřešit, a mohou se díky nim pozitivně rozvíjet. Rodin s přechodnými problémy je asi nejvíce. Jedinci v rodině si uvědomují, že některá funkce je ohrožena a zpravidla jednájí se zvýšeným úsilím, aby vše bylo v pořádku. Příkladem mohou být situace, které nám přináší finanční strádání, nevhodné zasahování prarodičů do výchovy rodiny nebo problémy spojené s dítětem (v období dospívání).
3. **Problémové rodiny.** Nejedná se jen o to, že rodina je zasáhnuta problémy, ale má problém v jejich naplňování. Jedinci v rodině prochází krizí a hrozí rozpad. Snaží se dát vše do pořádku, vyhledávají pomoc. Ta je účinná pouze dočasně. Často se rodina rozpadne a má za cíl to, aby děti trpěly co nejméně.
4. **Rodiny dysfunkční.** Některé funkce v rodině jsou dlouhodobě narušené a děti jsou vážně ohroženy. Je nutné, aby zasáhly instituce, které poskytnou potřebné rady rodinám. Rodina někdy není schopná se radami řídit a činit opatření. Příkladem tíživých situací je např. alkoholismus jednoho člena z rodiny. Následky jsou pro dítě traumatizující a dlouhodobé (Sobotková, 2007).
5. **Afunkční rodina.** Podle Sobotkové (2007) afunkční rodina je ta, která neplní funkce a ohrožuje vývoj dítěte. Jedná se o rodinu, která má patologické projevy a nemá zájem o dítě. Důležité je najít řešení mimo rodinu a pomoci dítěti se dostat z toxického prostředí rodiny. U nás je evidováno méně než 1 % afunkčních rodin. Děti jsou následně umístěny do dětských domovů nebo do jiných institucí.

1.2.Dysfunkční rodiny

Dnešní doba je velmi uspěchaná a mnoho rodin se potýká s různými obtížemi a zátěžemi, které mohou ovlivnit jejich život. Zatížené rodiny pocítují tlak, který na sebe mohou vyvíjet svým způsobem samy, ale také to může být tlak působící kvůli sociálním nebo osobnostním potížím. To vše může negativně ovlivnit celou rodinu a hlavně dítě, které v rodině může trádat.

1. Nezralá rodina

Rodiče jsou častokrát neočekávaně zaskočeni z rodičovství. Dítě se stává většinou nechtěným. Dysfunkčnost rodiny se projevuje tím, že rodina není stabilní, rodiče nemají dostatek sebedůvěry při rozhodování nebo se názorově liší, a to často v uplatňování přístupů ve výchově (Trpišovská, 2007).

Rodiče, kteří jsou nezralí, působí velmi negativně na dítě už od jeho počátků, a to vše může způsobit trvalé následky. Někteří jedinci dojdou k uvědomění a najdou „sami sebe“ a vytvoří prostředí, které je adekvátní pro život a vývoj dítěte.

2. Přetížená rodina

Přetížená rodina je ta, která nepostrádá zralost ve výchově dítěte. Má velký zájem o dítě, vzorně o něj pečují a dávají mu lásku, avšak má problémy v uspokojování důležitých potřeb. Otec a matka díky své přetíženosti snižují psychologickou funkčnost celé rodiny. Přetíženost se odráží na dítěti. Nejde přesně definovat pojem přetížení. Rodiny jsou různé a každá zvládá problémy jinak. Některá bez znatelných krizí, kdy je problém spíše mobilizuje k činorodosti a podporuje optimismus v rodině. Také existují rodiny, které nezvládají zátěž a problémy tak dobře a mají nízkou toleranci k frustraci. Mají často pocit, že se hroučí, pocítují vyčerpanost, bezradnost a velkou zoufalost. Uvědomují si, že daným trpí i jejich dítě. Tím se jen zvětšuje přetíženost (Mlčák, 1996).

Zdroje přetíženosti jsou různorodé (Helus, 2015):

- Rodina je přetížena následkem konfliktů. Konflikty se objevují přímo v rodině, mezi rodiči a dítětem. Většinou se všechny druhy konfliktů zde promítnou. Existují tzv. konfliktogenní rodiny. Ty mají sníženou schopnost předcházet konfliktům a neumí je vyřešit.

- Přetížení vzniká narozením dalšího dítěte. Objevuje se pocit, že nezvládají své úkoly a povinnosti a budou strádat všechny děti.
- Rodiče jsou přetížení a citově strádají. Mohou cítit osamocenost po rozvodu, po stěhování nebo strádají po smrti svých rodičů.
- Přetíženost díky nemoci nějakého člena z rodiny.
- Přetížení vzniklé bytovými, ekonomickými nebo pracovními problémy.

3. Perfekcionistická rodina

V perfekcionistických rodinách je požadován žádoucí způsob chování. Rodiče chtějí, aby jejich dítě bylo vždy lepší než ostatní. Dítě je stavěno do nepříjemných situací, kdy musí podávat velké výkony a vykazovat perfektní výsledky. Na dítě je vytvářen velký nátlak. Rodina se neohlíží na jeho harmonický vývoj. Dítě se dostává do rozporu se svými schopnostmi. Je po něm požadováno více, než samo zvládá. Je od něj žádáno něco, k čemu nemá žádný vztah. Dítě se ocitá v trvalé zátěži a doprovází jej pocity úzkosti. Má pocity, že musí být dokonalé, dosahovat adekvátních výsledků, které po něm chtějí rodiče. Vynakládá velké úsilí a následně u něj vzniká vyčerpanost a mají obavy ze selhání a z toho, že zklamou rodiče. Prohlubuje se mezi nimi disharmonie ve vztahu. Děti mají výčitky svědomí a je otřesena jejich sebejistota a sebedůvěra. Je vážně zasažen vývoj dítěte a jsou narušené citové vazby. Při tomto typu rodiny je doporučena práce s pedagogicko-psychologickou poradnou (Matoušek, 2013).

4. Autoritářská rodina

Dítě je v rodině nuceno podléhat příkazům a zákazům. Není nahlíženo na jeho potřeby a touhy. Nemůže se samo rozhodovat a projevovat svou osobnost a jedinečnost, projevovat své názory a stát se autonomní. Dochází k frustraci seberealizačních potřeb. Objevují se u něj negativní podoby a důsledky. Dítě má sklon k apatii a vzdává se své iniciativy. Často se u něj objevují záchvaty vzteku a agresivní nenávisť. Má negativismus vůči dalším osobám a ke každé společenské autoritě. Rodiče si vyžadují poslušnost svého dítěte. Praktikují šikanu a nevedou je k uvědomění si důvodu neboli smyslu, proč mají plnit výchovné požadavky. Od příkazu přecházejí rovnou k vyhrožování trestem. Děti jsou frustrovány, jelikož nechápou důvody rodičů, proč tak konají. Vyvolávají v něm strach, lítost a pocit opuštění. Jsou často využívány tresty tělesné (násilí) a psychické (ponižování, zesměšňování). Tresty jsou buď zjevné, nebo skryté a omlouvané. Rodiče je omlouvají a tvrdí, že dětem pomáhají a jsou za ně

vlastně vděčné. Často se zde můžeme setkat s tím, že dítě o trest musí požádat a tím je způsobeno zlomení osobnosti. Protireakcí dítěte je následná agrese vůči předmětům, slabším dětem. V autoritářské rodině dochází k jevu, kdy právě autoritářství se stává hlavním charakteristickým znakem rodiny (Mlčák, 1996).

5. Protekcionistická rodina

Rodina má tendenci dítěti vždy vyhovět, dělat vše podle něj. Dítě není schopné nést odpovědnost za své konání, neumí přiznat svou chybu a nedostatek. Nechce se překonávat a vynakládat úsilí. Helus (2015) popisuje tyto formy protekcionismu:

- **Ofenzivní protekcionismus.** Rodiče ochraňují své dítě. Často se nachází v konfliktní situaci s učitelem. Myslí si, že je učitel na jejich dítě zasedlé a nadržuje jiným dětem. Učitel by měl rodičům trpělivě vysvětlovat jak a v čem společně postupovat pro dobro dítěte.
- **Soucítcí protekcionismus.** Rodiče zastávají trpitelský postoj s jejich dítětem. Ve všech a ve všem vidí nepřátele, kteří ubližují dítěti, a jim nezbyvá nic jiného, než být v bolestech zajedno s dítětem.
- **Služebný protekcionismus.** Rodiče se dítěti podřizují a chtějí mu za každou cenu vyhovět. Z dítěte se stává diktátor a dochází k pedagogické inverzi. To znamená, že rodiče jsou ovládáni dítětem a rozkazuje jim, co mají dělat.

6. Rodina improvizující a liberální

Rodina trpí na nedostatek řádu. Nemá stanovené výchovné cíle a upadá jejich realizace. Často se obhajují tím, že dítěti důvěřují a samo ví, co si zvolit a co mu nejvíce prospěje. Dítě má nadměrek volnosti, se kterou si neví rady a poté čas využívá dle svého. Podléhá sklonům, které ohrožují jeho budoucí život. Jde o lenost, sobectví nebo pochybnou zábavu. Pedagogové se snaží s rodinou uzavřít jasně definované dohody, které prospějí ve vývoji dítěte. Každý úspěch je vypíchnut a posilován a díky tomu je rodina motivována se snažit dále v kontrole rodinného soužití (Helus, 2015).

7. Odkládající rodina

Dítě je svěřováno do rukou jiných členů rodiny či příbuzným, kamarádům. Nejvíce jsou děti odkládány k prarodičům, kteří to vnímají jako snahu rodičům odlehčit. Problém nastává v ten moment, kdy rodiče své dítě odkládají nebo vnučují každému, jen aby se mohli věnovat

jiným činností. Dítěti se narušuje správné citové zrání. Potřebuje mít své místo, svůj domov a pevné místo mezi svými lidmi. Je zde riziko vzniku deprivčního syndromu. Narušují jeho vývoj v uvědomování si, co je vhodné a co ne. Dostává se mu pocit osamocení (Mlčák, 1996).

1.3. Rizikové faktory ohrožující dítě

Existuje velké množství rizikových faktorů, které ovlivňují zdravý vývoj a fungování dítěte v rodině. Faktory na dítě mohou působit dlouhodobě i krátkodobě a mají dopad na fyzickou, emocionální a sociální stránku dítěte. Je potřeba si uvědomit, že rizikové faktory na sebe vzájemně interagují a jejich dopady jsou různorodé. Klíčovou rolí zde hrají odborná prevence, pomoc a podpora, která pomáhají snižovat rizika. Je důležité si uvědomit, že dítě může být celoživotně poškozeno a také díky vzniklým rizikům odebráno z rodiny.

V první řadě bych ráda vymezila pojem ohrožené dítě. Jaké dítě je ohrožené? Český Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti z roku 2009 definuje, že se jedná o dítě, u kterého nejsou naplněny jeho základní potřeby. Dále je ohrožováno rizikovým chováním, kdy nejsou určeny příčiny rizikového chování. Může se jednat o predispozice vrozené nebo o vliv prostředí. Dalším pojmem je ohrožená rodina. Tu definujeme tak, že u rodiny nejsou dostatečně naplňovány funkce. V této rodině existují takové nepříznivé vlivy, které ohrožují kvalitu života dítěte, ale také celou rodinu a její vzájemnou pospolitost (Matoušek, 2010)

Posouzení toho, zda je dítě a rodina ohrožená, je velmi komplexní záležitostí. Je nutná spolupráce na multidisciplinární úrovni. Subjekty účastnící se na podpoře rodiny a jejího posouzení jsou:

- státní organizace, které vykonávají veřejnou správu,
- orgány samosprávy,
- školská zařízení,
- zdravotnická zařízení,
- příspěvkové organizace, které poskytují sociální služby,
- nestátní neziskové organizace,
- církevní organizace,
- policie, soudy (Matoušek, 2014).

Zásadní je identifikace ohrožené rodiny. Ta se uskutečňuje uvnitř systému sociálně – právní ochrany dětí. Důležitá je i včasnost identifikace ohrožené rodiny. Jedním z hlavních nástrojů práce s ohroženou rodinou je případová konference. Cílem je velmi rychle reagovat na nepříznivé situace a ohrožení rodiny nebo dítěte. Je potřeba vyhodnotit situaci dítěte. Probíhá snaha vytvořit podpůrnou síť v rodině, aktivizovat ji. Důležitá je kontrola jednotlivých kroků rodiny. V případě ohroženého dítěte je potřebné, aby rodina spolupracovala. Případovou konferenci svoláváme v případě, že je nutné další vyhodnocení situace dítěte a získání dalších informací. Konference je vhodná pro takové rodiny, které trpí chudobou, sociálním vyloučením, nebo rodiny, které zanedbávají výchovu a péči o děti. Také v případě, kdy je dítě umístěno mimo rodinu (Matoušek, 2014).

Důležitou roli v případě ohrožené rodiny a dítěte sehrávají sociální služby, které jsou upraveny zákonem o sociálních službách č. 108/2006 Sb. Jedná se o sociální poradenství. Sociální poradenství se uskutečňuje ve dvou rovinách – základní sociální poradenství nebo odborné sociální poradenství. U základního poradenství jde o předávání všech potřebných informací o možnosti, jak řešit nebo předcházet nepříznivým sociálním událostem. Zmíněné poradenství je bezplatné. Poradenství je zprostředkováno manželskými poradnami, rodinnou poradnou atd. Odborné sociální poradenství je poskytováno přímo lidem, kteří aktuálně řeší sociální problémy. Jedná se o problémy v péči o dítě, manželské atd. Součástí tohoto poradenství jsou i terapeutické činnosti. Poradenství je zprostředkováno např. poradnou pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy, dluhovými poradnami, kurátory, OSPODem, neziskovými organizacemi (Dětský úsvit, 2024). Při práci s rodinou se využívá několik metod a přístupů. Mezi ně patří individuální přístup orientovaný na klienta, rodinná terapie, behaviorální rodinná terapie, rodinné poradenství atd. (Dětský úsvit, 2024).

Rizikové faktory můžeme nazvat jako stresory, které nás mohou tak negativně ovlivnit, že se začneme špatně přizpůsobovat, dále negativně působí na zdraví, jak mentální, tak i fyzické. U dětí ovlivňují školní výkony i docházku. Často se jedná o takové události, které nám přináší trauma. Jedná se o alkoholismus některého člena z rodiny, chudobu, závislosti na návykových látkách, kriminalitu atd. (Šolcová, 2009).

Rizika vychází jak ze strany rodičů, tak ze strany dítěte. V diplomové práci bych se primárně zaměřila na rizikové faktory, které vychází ze strany rodičů - rodiny. Velkým rizikem je neúplnost rodiny, případně rodič, který se o dítě stará sám nebo o dítě pečuje starší sourozenec. Jako rizikový faktor je považována diskriminace rodiny ze strany společnosti.

Může to vést k omezenému přístupu na trh práce. Rizikem se stává také nízká míra soudržnosti rodiny a na základě toho je vhodná sanace rodiny, kdy dochází k podpoře fungování. Pro dítě je nevhodné, když nejsou v rodině jasně stanovené role. Velmi rizikovým je ignorace naplňování potřeb dítěte a nezájem o to, když dítě „volá o pomoc“. Riziková je také nemoc v rodině, která dokáže velmi zatížit fungování rodiny. Nebezpečným faktorem se stává, že rodič nevidí velkou hodnotu ve vzdělávání nebo dlouhodobá nezaměstnanost jednoho nebo obou rodičů (Matoušek, 2010). Z tiskové zprávy Úřadu práce můžeme zjistit, že nezaměstnanost roste a bez práce jsou téměř 4 % lidí (Úřad práce, 2024).

Ze strany instituce je rizikový dlouhodobý pobyt v ní. V časném dětství je riziková doba delší než tři měsíce (Browne, 2005).

Rizikové faktory pochází i z prostředí, ve kterém se rodiny nachází. Rizikem je žití ve vyloučené lokalitě nebo opakované stěhování se. Rizikovými místy jsou ta, kde se na jednom místě nachází několik rodin, které mají nízké příjmy. Všechna rizika jsou podporována tím, že se v okolí bydlení nenachází sociální podpora neboli sociální služby pro rodiny s dětmi (Matoušek, 2010).

Podle Gudbrandssona (2004, In: Sychrová, 2015) se mezi rizika a ohrožení dětí udávají další důvody jako je:

- domácí násilí,
- ztráta rodičovské odpovědnosti,
- zanedbávání,
- opuštění dítěte rodičem nebo neschopnost rodičů se starat o dítě,
- týrání a zneužívání dítěte.

Výše zmíněné důvody se týkají dětí, které jsou již umístěné do náhradní péče.

Mezi rizikové rodiče řadíme ty, kteří nejsou schopni zvládat rodičovskou roli a nemají potřebné kompetence. Role nemůže být plněna na základě mentální retardace rodiče. Role rodičů nemusí být plněná také díky nízké motivaci. Méně motivovaní rodiče jsou ti, kteří jsou nezralí, příliš mladí nebo ti, kteří zastávají kariérní růst. Týká se to především dětí, které jsou pasivní, nenápadné a nemají schopnost si přivodit zájem rodičů. Důsledkem toho jsou problémy, které mají v kognitivních procesech jako je řeč nebo myšlení. V dospělosti se objevují problémy v seberealizaci. Mohou být také nezaměstnaní, nemusí zvládat funkci

rodiče a nezvládají uspokojovat potřeby jejich dětí a opět jsou psychicky deprivováni jako oni samotní, když byli děti (Fischer, 2014).

Rizikovými aktéry se stávají i ti rodiče, kteří své dítě zneužívají. Jedná se o jedince, kteří jsou morálně narušení a sexuálně nezralí. Nejsou schopni zvládat své pudové chování. Rizikovými dětmi jsou převážně dívky, malé holčičky. Jsou to i děti, které jsou mentálně znevýhodněné. Důsledkem tohoto rizikového chování rodičů je to, že dítě ztrácí pocit bezpečí a jistoty a vzniká u něj trauma. V budoucnu nemusí být jedinec schopný mít partnerský vztah. Díky zneužívání se u dítěte mohou rozvinout různé duševní poruchy (Fischer, 2014).

Dalším rizikovým faktorem, který pochází z rodinného prostředí, je prožívání nudy a nedostatečné cíle v rodině. Poruchové chování se může objevit i v rodinách plně funkčních. Rodina dítěti neposkytuje pozitivní a smysluplné trávení volného času. To vede dítě např. ke kriminální činnosti, kterou uskutečňuje v partě svých vrstevníků a hledá zde smysl svého života (Matoušek, 1996, In: Sychrová, 2014). Jeden z mnoha rizikových faktorů je nepřiměřená školní zátěž. Děti mohou být přetěžovány školním učivem, ambiciózní rodinou, nebo problematickým a velmi nárokovým učitelem (Matoušek, Kroftová, 1998, In: Sychrová, 2014).

Dle Sychrové (2014) existuje hned několik doporučení, které vedou k snížení rizikových faktorů. Je potřeba podpořit rodinný model. Je potřeba pracovat na kvalitě sociální práce a na sanaci rodiny. Dále je nutné vyhledávání rizikových rodin a následně jim pomoci ve vzdělávání a posílit zdravé fungování. Je důležité vypracovat osobní plán péče o dítě, kde budou zmíněny konkrétní postupy práce a poté se zaměřit na vyhodnocení. Nutné je dávat do povědomí aktivity, které se uskutečňují v rámci prevence vztahových poruch rodiny a také pomoci problémovým dětem.

2. Umístění dítěte v institucionálním zařízení

2.1. Legislativní rámec ústavní výchovy a ochrany dítěte

Jedním z důležitých zákonů je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který je změněn zákonem č. 363/2021 Sb. Jsou v něm vymezena práva dětí na jejich zdravý a příznivý vývoj, na poskytnutí potřebné výchovy. Zaměřuje se na zájmy a ochranu dítěte, snaží se o nápravu poškozených funkcí v rodině, případně se snaží o poskytnutí náhradního prostředí pro jeho život.

V návaznosti na výše zmíněný zákon bych ráda uvedla pojem OSPOD neboli Orgán sociálně právní ochrany dětí. Ten pracuje na základě zákona 359/1999 Sb. Zákon určuje, o které děti se má orgán zajímat, jaké jsou možnosti práce s rodinou a jaké povinnosti a práva má. Jeho primárním zájmem je dítě. Pracovníci mohou s dítětem hovořit bez přítomnosti rodičů. Nesmí být proveden výslech, ale nenásilný pohovor. OSPOD se zaměřuje na obnovení rodinného prostředí a jeho narušených funkcí. Poskytuje dětem ochranu před násilím, jak psychickým, tak i fyzickým, zabraňuje před zneužíváním a zanedbáváním dětí. Dá se říci, že každé dítě má „svého“ sociálního pracovníka a naplňuje výkon sociálně právní ochrany dítěte dle zákona. Tomuto pracovníkovi se přezdívá klíčový pracovník. Vyhledávají takové děti, kdy rodiče ohrožují vývoj dítěte, anebo jeho zdraví. Pokud je dítě umístěné v ústavní instituci, tak by jej pracovník měl pravidelně navštěvovat 1x za 3 měsíce, a to samé u rodičů dítěte. Cílem je rodičům nabídnout pomoc, aby se dítě mohlo opět navrátit do rodiny. Sociální pracovníci spolupracují s dalšími odborníky, kteří mohou pomoci rodině řešit jejich tíživé situace. OSPOD zpracovává postup, jaké další kroky jsou potřeba s rodinou učinit (Šance dětem, 2016).

Zákon je č. 89/2012 Sb., občanský zákoník vymezuje preventivní, výchovná a sankční opatření. Také vymezuje další náhradní formy v péči o dítě jako je poručenství, opatrovnictví, svěřeni dítěte do péče jiné osoby, pěstounství a ústavní výchovu. Pokud je fyzický, mentální a duševní vývoj dítěte ohrožen, tak může soud nařídit ústavní výchovu. V případě, že rodiče nemají dostatečné bytové a majetkové poměry, tak se nejedná o důvod k tomu, aby soud vyřkl rozhodnutí o ústavní výchově. Pro diplomovou práci je podstatná druhá část zákona – rodinné právo. Zde popisují, jaká je rodičovská odpovědnost. Jedná se o souhrn práv a povinností, které musí být naplněny při péči u dítěte. Jde o péči o zdraví, citový, tělesný a rozumový vývoj. Mezi odpovědnost rodiče náleží i zastupování dítěte. Týká se to obou rodičů, a to i po

případném rozvodu. V některých situacích je možné rodičovskou zodpovědnost omezit nebo odebrat. To vše na základě soudního rozhodnutí, avšak jedná se o ojedinělé situace.

Důležitou úmluvou je sdělení č. 104/1991 Sb. Jde o sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte. Úmluva byla přijata v New Yorku v roce 1989 a bývalou ČSFR byla podepsána v roce 1990 a poté se ratifikovala. V úmluvě jsou obsažena práva dětí a povinnosti státu. Základními právy dítěte jsou např. právo na jméno, na život, na zachování vlastní totožnosti nebo právo na svobodnou volbu náboženství. Stát má zase povinnost chránit dítě před násilným chováním v rodině, snížit úmrtnost nebo zajištění lékařské pomoci. A také zajistit bezplatné základní vzdělání. Ohledně udržování kontaktu s rodinou se setkáme v Článku č. 9 kdy: *„Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte.“*

V zákoně č. 333/2012 Sb., který mění zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních je definován účel zařízení a jsou zde vymezena zařízení ústavní výchovy. Tento zákon pojednává o tom, v jakém případě mají poskytnout osobě, která je nezletilá náhradní výchovnou péči, aby nepoškodili zdraví vývoj jedince. Dále vymezuje, jak předcházet vzniku negativního chování a také se snaží o eliminaci příčin nebo dopadů negativních projevů, které se již objevily. Jaká práva a povinnosti mají děti v ústavech. Dočíst se můžeme také o vyplácení kapesného, případně poskytnutí peněžité pomoci. Zákon informuje o pracovnících, kteří jsou zaměstnáni v zařízeních ústavní a ochranné výchovy.

Na závěr bych zmínila vyhlášku č. 438/2006 Sb., která upravuje podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. Zaměřuje se na podmínky pro umístování dětí se zdravotním postižením, nezletilých matek a jejich dětí. Stanovuje organizační postup při přijímání, přemístování a propouštění dětí.

Všechny výše zmíněné zákony a vyhlášky bychom měli chápat jako ucelený celek, který se snaží vytvořit pozitivní prostředí pro zdravý vývoj dítěte a napomáhá mu užívat svá práva.

2.2. Ústavní výchova a podoba života v dětském domově

Pojem ústavní výchova vymežíme jako umístění dítěte do péče školského zařízení, které je určené pro výkon ústavní výchovy na základě rozhodnutí soudu. Jeho účelem je dítěti zajišťovat náhradní výchovnou péči v rámci jeho harmonického vývoje. To vše je uskutečňováno za podmínek, které podporují sebedůvěru dítěte, rozvíjí se jeho citová stránka

a jeho osobnost. Ústavní výchova je institutem rodinného práva. Jde o opatření, které je ukládané zákonem č. 89/2012 Sb. Soud může nařídit ústavní výchovu v případě, že je výchova dítěte tak velmi ohrožená nebo rodiče nemohou se závažných důvodů zabezpečit výchovu dítěte. Podmínky výkonu ústavní výchovy v ústavních zařízeních upravuje zákon č. 109/2002 Sb. Podrobněji se o zákoně dočteme výše v textu (Motejl a kol., 2007).

Účelem dětského domova je dětem zajišťovat péči. Podle zákona č. 109/2002 Sb., upraveného zákonem 333/2012 Sb. se v dětském domově o děti pečuje na základě jejich individuálních potřeb. Je nutné plnit několik úkolů vůči dětem, a to zejména úkoly výchovné, sociální a vzdělávací. Do dětského domova jsou umisťovány děti, které nemají závažné poruchy chování. Děti se vzdělávají v běžných školách. Jsou zde umisťovány děti od 3 let do 18 let, případně do 26 let na základě toho, zda studují. Mohou zde být i nezletilé matky s dítětem. V České republice je aktuálně 142 dětských domovů.

Základní organizační jednotkou dětského domova je **rodinná skupina**. V rodinné skupině se nachází 6-8 dětí. Děti by do rodinných skupin měly být zařazovány na základě výchovných, vzdělávacích a zdravotních potřeb. Pracovníci by měli velmi obezřetně a citelně nakládat s pojmem „rodinná skupina“ vůči dětem. Pedagogičtí pracovníci musí respektovat ten fakt, že většina dětí má svou rodinu a neměli by se snažit konkurovat rodině nebo ji nahrazovat. Mělo by zde být vytvořeno takové prostředí, které je pouze podobné tomu rodinnému. Sourozenci jsou umisťovány v jedné rodinné skupině. Do dětského domova přicházejí děti v různém věku. Na začátku se musí seznámit s celým chodem zařízení, pravidly a vnitřním řádem. Probíhá proces adaptace na nové prostředí. Také se seznamuje s pracovníky. Mezi ně patří ředitelka, vychovatelé, sociální pracovníci a také další zaměstnanci jako je například kuchařka (Vocilka, 1999).

Podle Bořové a Jandové (2008) tyto pracovníci zabezpečují naplňování potřeb dětí, které se momentálně nachází v dětském domově. Mimo dětský domov se o dítě zajímá pracovník OSPOD, učitelé nebo lékaři. Všichni zmínění pracovníci se starají o naplnění potřeb dítěte, které je umístěné v dětském domově.

Vychovatel by měl být takový člověk, který je kreativní, vyzrálý, pochopitelný, jistý sám sebou. Je velmi těžké, aby člověk zastoupil všechny tyto kompetence.

Speciální pedagog pracuje s dětmi, které mají specifické poruchy učení. Díky vytíženosti pedagogicko-psychologických poraden je výhodné mít svého pracovníka v DD. Měl by se

zajímat o děti, poskytovat patřičné informace vychovatelům, zapojit se do individuálního plánování.

Sociální pracovník spolupracuje se soudy, s dalšími pracovníky OSPOD, eviduje děti v dětském domově a zaobstarává kontakt s rodinou i s ředitelem dětského domova.

Rodinný asistent se snaží o obnovu, podporu a posílení vztahu mezi rodičem a dítětem, aby to bylo pro dítě přínosné. S rodiči sestavuje plán podpory. Může se jednat o udržování kontaktu mezi rodičem a dítětem nebo o zajištění smysluplných návštěv. Mezi činnosti, které asistent zařizuje, patří konzultace s rodiči, pořádání akcí, které jsou určeny pro rodinné příslušníky a jejich děti nebo se podílí na zařizování terapeutických pobytů. Rodinného asistenta můžeme najít ve dvou dětských domovech v České republice – Dětský domov Korkyně a Dětský domov Dubenec.

Mimo dětský domov se jedná o **pracovníka OSPODu**. Ten je často pojítkem mezi dítětem a jeho rodičem. Jeho pozice při práci s dítětem je nezastupitelná. S rodiči rozebírá odstranění možných nedostatků ve výchově, zaměřuje se na nepříznivé vlivy, které působí na dítě, koná opatření, které mají tyto vlivy zamezit, a také se zaměřuje na výkony ústavní výchovy.

Učitelé jsou dalšími lidmi, kteří na dítě působí. Doporučuje se děti nezařazovat do stejných škol. Poté je náročnější práce se všemi různými pedagogy, avšak může méně docházet ke stigmatizaci, že se jedná o děti z „děčáku“. Výhodné je předávat si informace o dětech a předcházet možným problémům. **Lékař** by měl znát anamnézu dítěte, jeho rodiny a znát důvod, proč je dítě v dětském domově.

V dětských domovech se objevují **bodové hodnotící systémy**. Jsou postaveny na systému odměn a trestů. Tento systém může být velmi diskutabilní, jelikož tento může vést k tomu, že si dítě nezvolí dobré chování proto, aby uznal vnitřní hodnoty, ale jen kvůli tomu, že bude směřovat do vyšší skupiny, která je spojena s vícery výhodami. V dětském domově se dodržuje denní harmonogram a režim, který musí být dětmi naplňován. Děti umístěné v dětském domově mají právo samostatně opustit budovu, avšak se souhlasem pedagogického pracovníka zařízení za účelem vycházky. Dále se děti věnují zájmovým kroužkům, vychovatelé jim pomáhají s úkoly a učením, aktivně s nimi tráví odpoledne a také je vedou k péči o jejich prostředí. Děti se zde stravují ve společné jídelně. Co se týče kontaktů s rodinou a příbuznými, tak kontakt je podporován. Uskutečňuje se formou osobních návštěv, telefonátů, dopisů nebo videohovorů. Dítě má také právo se stýkat se svými spolužáky a kamarády. Avšak ředitelka dětského domova může kontakt omezit (Motejl a kol., 2007).

Ve spojitosti s mým tématem diplomové práce bych ráda zmínila program Terezy Maxové „Rozjedu to!“ Mezi hlavní cíl tohoto programu spadá kontakt s biologickou rodinou dítěte, které je umístěné v dětském domově. Ať jsou vztahy v rodině různorodé, dítě by mělo mít ve své rodině emoční upevnění a mělo by vědět, kam patří. Potřebuje mít své rodinné místo. To hraje velmi zásadní roli v budování jeho sebehodnoty. Program byl zahájen roku 2013. V programu je zapojeno hned několik dětských domovů.

Nadace Terezy Maxové, ve spolupráci se ŠKODA AUTO, připravila v rámci programu „Rozjedu to!“ semináře, které jsou určeny pro pracovníky v dětských domovech. Seminář nese název *Podpora vztahu dítěte v náhradní péči s biologickou rodinou*. První seminář byl uskutečněný online v roce 2021 a další proběhl v prezenční podobě na podzim stejného roku. Semináře se zúčastnilo několik zaměstnanců. Jednalo se o vychovatele, ředitele, ale také o sociální pracovníky. Na podzim seminář dostal akreditaci MŠMT. Připravuje se metodika, která má za cíl ji nabízet dětským domovům jako podpůrný zdroj informací.

Základní metodou práce s dítětem v dětském domově je rozhovor, při kterém má docházet k sdělování pocitů, emocí, názorů a zkušeností. Jde o vzájemné navázání se na sebe. Nestačí pouze pasivní naslouchání vychovatele (Motejl a kol., 2007). Mezi další metody můžeme zařadit pravidla, příkazy, pochvalu a povzbuzení nebo hodnocení. Nejvíce užívány jsou odměny a tresty. Neexistuje žádný přesný postup v používání metod v dětském domově. Záleží na dané situaci, a jak ji vyhodnotí samotný vychovatel (Vacínová, Langová, 2007).

2.3. Potřeby dětí v dětském domově i mimo něj

Můžeme mezi ně řadit potřebu lásky, jistoty nebo bezpečí. Všechny tyto potřeby tvoří pilíř dětství. Děti jsou malými objevovateli, kteří každý den získávají nové zkušenosti a poznávají svět kolem nás. Jejich chuť poznávat nové věci je tak velká, že každým dnem nasávají mnoho informací jako houba vodu. Jak jsem již výše zmínila, nejde jen o pouhé poznání, ale o potřeby lásky, něhy a jistoty. Děti mají potřebu být milovány, aby mohly osobnostně růst a rozvíjet se.

Podle Koláře (2012, s. 295) je potřeba „*subjektivně pociťovaný nedostatek nebo nadbytek něčeho nezbytného pro život jedince. Snaha dosáhnout vyrovnaní funguje jako vnitřní podnět jednání člověka.*“ Potřeby jsou biologické, kulturní a psychické. Každý jedinec vnímá žebříček hodnot jinak. Ve výchově je potřebné se zaměřit na potřeby poznání, potřeby sociálního ocenění nebo na potřeby, které souvisí s vlastním vnímáním své hodnoty.

Dunovský (1999) dělí potřeby na biologické, psychické, vývojové a sociální. Mezi základní biologické potřeby patří potřeba potravy, tepla nebo posilování imunity. Mezi sociální a psychické potřeby řadí potřebu lásky a bezpečí a soužití s blízkými lidmi. Při uspokojování vývojových potřeb dochází k získávání nových poznatků a dovedností, které jedince posunují dopředu. Jedinec je motivovaný k učení a k vykonávání různých aktivit.

Velmi významným a zásadním autorem ohledně tématu uspokojování potřeb se stal A. H. Maslow (1970, In: Matoušek, Pazlarová, 2010). Potřeby poskládal do pyramidy a řídí se určitou hierarchií. Je nutností začít naplňovat potřeby od těch nejnižších po ty vyšší a nejvyšší. Tento systém se skládá z těchto hlavních potřeb:

- Potřeba fyzická
- Potřeba bezpečí
- Potřeba lásky a mít své místo
- Potřeba uznání a sebeúcty
- Potřeb seberealizace

Obr. 1: Maslowova pyramida potřeb (Wikipedia, 2014)

Je potřebné začít od základu pyramidy a pokračovat výš. Není možné z jedné kategorie přeskočit na třetí nebo ještě vyšší.

Potřeby dětí jsou zakotveny v Úmluvě o právech dítěte - nejlepší zájem dítěte. Tento pojem nám definuje, že je potřeba zachovat adekvátní a příznivé podmínky a je potřeba dítě vést harmonickým vývojem. Tato „definice“ řadí dětské potřeby jako východisko, kdy budeme posuzovat nejlepší zájem o dítě.

Langmeier a Matějček (1968, In: Sychrová, 2015) vymezili základní potřeby v rámci vztahu rodiče a dítěte. Neexistují jen potřeby biologické, ale také psychologické. Základní potřebou je **stimulace**. Stimulací je myšleno to, že dítěti do života bude přivedeno několik podnětů, které se jeví v množství nebo v kvalitě (Langmeier, Matějček, 1974, In: Matějček, 1999). Další potřeba je mít **smysluplný svět**. Díky plnění této potřeby se dítě může učit novým věcem a získávat nové zkušenosti. Také bude připravován do budoucího pracovního procesu (Langmeier, Matějček, 1974, In: Matějček, 1999). **Životní jistota** je také potřebná pro zdravý vývoj potřeb ve vztahu mezi dítětem a rodičem. Jistotu dítě získává při vytváření a udržování vztahů. Začíná to u matky a posouvá se na hranice s ostatními lidmi. Díky pocitu jistoty dítě dokáže překonávat mnohé překážky. Potřeba **pozitivní identity** se odráží v utváření sebevědomí dítěte. Utváření identity souvisí se sociálními rolemi. Poslední zmíněnou potřebou dle Matějčka (2002, In: Sychrová, 2015) je potřeba **otevřené budoucnosti**. Dítě ve svém životě potřebuje naději a perspektivní budoucnost. Tato potřeba otevírá dítěti možnosti do jeho budoucího života.

V případě, že nedochází k uspokojování potřeb, může dojít k deprivaci. Tento psychický stav vzniká v momentě, kdy nejsou dostatečně a dlouhodobě uspokojované psychické a fyzické potřeby (Matějček, 2005).

Tématu deprivace se u nás nejvíce věnuje Matějček a Langmeier. Společně zpracovali knihu, ve které hovoří o dětech, které se nachází v dysfunkčních rodinách nebo v ústavních zařízeních. Tyto děti mohou být právě deprivací postihnuté. Langmeier a Matějček (1974) vymezují deprivaci:

- psychickou,
- citovou,
- biologickou,
- sociální.

Psychická deprivace se u dítěte objevuje v případě, že nemá dostatek citových vztahů a dochází k celkovému strádání. Citové strádání se nejvíce jeví hned. Citová deprivace je specifická

forma strádání. Jedná se o absenci lásky vůči dítěti. Jedná se o vřelou citovou podporu. Biologická deprivace se často objevuje u dětí, které přichází do dětského domova. Výše bylo řečeno, co jsou to biologické potřeby. Tato deprivace se objevuje v případě absence zmíněných potřeb. Sociální deprivace může nastat v případě, kdy dítě opouští dětský domov. Pro děti je zásadní kontakt s vrstevníky, i s jeho členy rodiny nebo příbuznými. Při absenci sociálního kontaktu může mít dítě v budoucnu potíže při navazování vztahů (Langmeier, Matějček, 1974). Dle mého názoru, děti umístěné v dětském domově mohou nejvíce trpět deprivací citovou a psychickou.

3. Podpora biologické rodiny a dítěte

3.1. Kompetence rodičů

Rodiny, o kterých pojednávám v diplomové práci, často potřebují podporu v jejich rodičovských kompetencích. V textu „Posilování rodičovských kompetencí“ od Kotalové a Bechyňové a kol. (2018) se můžeme dočíst definice. Jedná se o takový souhrn dovedností a schopností, které dítěti umožní, aby se mohlo vyvíjet dle jeho potřeb po všech jeho stránkách. Rodiče by měli být schopní se sami nebo s podporou se o dítě postarat a uspokojit jeho duševní, mentální a tělesné potřeby. Mezi základní rodičovskou kompetenci patří milovat své dítě a ochraňovat jej. Rodičovské kompetence mají své hlavní znaky. Těmi jsou bezpečí, respekt, akceptace nebo vřelost.

V případě, že budeme zasahovat do rodičovských kompetencí, tak musíme ponechat a respektovat rodičovská práva. Podpora rodině musí být poskytnuta včasné ve prospěch dítěte.

Kotalová a Bechyňová a kol. (2018) zmiňují principy podpory. Mezi ně řadí:

- podpora rodiny je založena na důvěře, která je mezi všemi členy,
- podpora by měla být úměrně přiměřená,
- měla by být včasná, ideálně na úrovni prevence,
- musí být flexibilní.

Při podpoře rodiny jsou využívány nástroje a metody, které jsou odvozeny od potřeb dětí, a to na základě jeho věku. Mezi ně řadíme např. využívání dobrovolnických programů nebo rodičovských skupin. Potřebné je i využívání praktických metod, kde si rodiče zdokonalují nebo osvojují rodičovské dovednosti. Využívá se i případová práce s rodinou.

Národní centrum pro rodinu vydalo v roce 2010 brožuru Nezastupitelné rodičovské kompetence. V brožuře jsou vymezeny následující kompetence: ke vztahu, k blízkosti, kompetence k různosti, ke spolupráci, k mediální gramotnosti a k řešení konfliktů.

Kompetence ke vztahu

- Jde o vybudování a navázání vztahu k dítěti. Vztah navazuje už během očekávaného dítěte. Přímý kontakt rodič navazuje se svým dítětem už v bříše, kdy jej aktivně oslovuje a verbálně s ním komunikuje. Vzniká mezi nimi pevná vazba, která dítěti poskytuje ochranu.

Kompetence k blízkosti

- Rodiče se vrací na trh práce a jejich děti vyhledávají kontakt s vrstevnickými skupinami. Je potřeba vzájemný čas se synchronizovat a najít balanc mezi volným časem s dítětem a s prací.

Kompetence k mediální gramotnosti

- Zmíněná kompetence míří k aktuálnímu mediálnímu dění okolo nás. Na rodičích je to, aby korigovali, jak média působí na jejich dítě a ukázali jim nebezpečí tohoto prostředí, které jej může ovlivnit pozitivně i negativně.

Kompetence k řešení konfliktů

- Rodiče mají naučit své dítě řešit a čelit konfliktům, které jej v životě potkají. Jedná se o jednu z velmi důležitých sociálních schopností. Dětem předáme, jak pracovat se zvládnutím stresu.

V knize od Bechyňové a Konvičkové (2020) najdeme oblasti, které by rodič měl zvládnout při naplňování rodičovských kompetencí. První oblastí je dohled. Rodič by dítěti měl poskytnout bezpečí, které odpovídá jeho věku. Domácnost by měla být uzpůsobena tak, aby co nejvíce eliminovala rizika, které mohou dítě ohrozit. Druhou oblastí je výživa. Jde o pravidelné podávání jídla, které je přiměřené k věku dítěte. Třetí je oblečení a hygiena. Rodiče musí dítěti poskytnout pravidelnou hygienu. Dítě se učí hygienickým návykům. Další oblastí je péče o fyzické a psychické zdraví. Rodiče si musí všimnout chování dítěte. Musí se naučit poznat, jestli je dítě fyzicky i psychicky v pořádku. Děti by měly být vedeny k pravidelným preventivním prohlídkám u lékařů. Rodič by svému dítěti měl poskytovat psychickou podporu a naučit se vnímat jeho prožívání. Podstatné je i individuálně měnit přístup k dítěti s ohledem na jeho věk. Poslední oblastí je péče o rozvoj osobnosti a vzdělávání dítěte. Dítěti má být poskytnuto podnětné prostředí pro jeho optimální rozvoj. Opět s ohledem na jeho věk. Dítě by mělo mít hračky, knihy. Dbá se i na správnou komunikaci dítěte. Rodiče mají znát školní prostředí, ve kterém se dítě nachází a znát, jak tráví svůj volný čas.

3.2. Rodinná resilience

Pojem rodinná resilience neboli rodinná odolnost je téma, o kterém se v naší zemi začalo hovořit. Tématu se u nás věnuje Sobotková. Nejčastěji se s tímto pojmem můžeme setkat v západních zemích. Než začneme rozebírat samotnou resilienci, je nutné se bavit o rodinném fungování a o tom, jak zvládat stres v rodině. Každá rodina je jedinečná a funguje jiným a svým způsobem. Některé rodiny jsou více odolné vůči okolním stresujícím vlivům a dokážou být více stabilní a pevné. Naopak některé rodiny jsou méně odolné a dokáže je zneklidnit a vyvést z rovnováhy nepatrná situace. Nyní se chci zaměřit na to, jak by mělo vypadat zdravé fungování rodiny.

Pattersonová (2002a, In: Sobotková, 2012) definuje rodinné fungování na základě toho, jak fungují funkce v rodině. Záleží na tom, zda je jedinec začleněn do rodinné struktury. To poznáme na základě toho, zda je mu poskytován pocit sounáležitosti a zda je umožněno budování jeho identity. Při zdravém fungování rodiny nemůžeme opomíjet ekonomickou podporu, péči, výchovu a socializaci, kterých se nám v rodině dostává. Úspěšné fungování rodiny spočívá i v ochraně ohrožených členů jako jsou nemocní nebo handicapovaní. Rodinné fungování je fenomén, který je velmi složitý. Důležité jsou základní principy, jako je koheze, adaptabilita a vzájemná komunikace. Rodiny, které se dokáží více adaptovat, jsou schopnější udělat změnu ve svém fungování nebo dokonce změnit svůj životní styl. Princip komunikace mezi rodinnými členy je klíčový, jelikož utváří rodinnou atmosféru. Díky principu je rodina schopna řešit problémy a umožňuje plánovat řešení problémů či případné změny v rodině. Otevřená komunikace vede k harmonickým vztahům nejen v rodině. Při narušené komunikaci vzniká stres a negativní rizika, která právě negativně ovlivňují fungování členů v rodině.

Na základě výzkumu „Characteristics of families that function well“ z roku 2000 (Greff, 2000, In: Sobotková, 2012), který byl uskutečněn v zahraničí, ohledně rodinného fungování bylo zjištěno, že kvalitu podstatně ovlivňuje to, jak jednotliví členové v rodině jsou spokojeni s rodinným životem, který souvisí s výše zmíněnými principy. Rodinné fungování je dále ovlivňováno dovednostmi a schopnostmi řešit konflikty uvnitř v rodině nebo mezi partnery, aby byly spokojeny obě strany. Podstatná je dále flexibilita při ohledu na trávení volného času, aktivní a pozitivní postoj k sexuálnímu životu. Ve výzkumu se objevil pojem jako loajalita, která je také důležitá k zdravému fungování. Také efektivní komunikace a přívětivé vztahy s dalšími členy v rodině nebo přáteli.

Zdravé fungování rodiny je velkým tématem k diskuzím. Je důležité rodiny rozdělit do určitých úrovní nebo pásem fungování. Existují různé varianty. Některé rozdělení můžeme najít v textu výše.

Rodiny jsou jedinečným seskupením jedinců. Nemůžeme od rodin očekávat, že určitá podoba rodinného fungování bude vhodná pro všechny a hlavně v této době, kdy jsou rodinné styly a formy různorodé. Avšak existují rodinné složky, které jsou charakteristické a žádoucí pro optimální fungování. Plaňava (2000, In: Sobotková, 2012) jako složky označuje např. jasnou strukturu rodiny, stejnou nebo podobnou hodnotovou orientaci, jasnou komunikaci mezi členy a adekvátní rozhodování na dění rodiny.

Stres vyskytující se v rodině a strategie zvládnání zátěží

Zdravá a fungující rodina se často vymezuje schopností umět zvládat náročné nebo stresové situace a také se dokáže lépe přizpůsobit změnám a adaptovat se při zátěžových situacích. Zátěž vnímáme jako stresor, který je zaregistrovaný, zpracovaný a na závěr vyhodnocený (Mareš, 2001, In: Sobotková, 2012). Stres v rodině není specifický a úroveň stresu v rodině se odráží na intenzitě a síle stresoru. Záleží na tom, jak ho vnímají rodinní členové a jak vyhodnocují možnosti jeho řešení. Je důležité brát v potaz to, co si rodina prožila a co je v ní zakódováno. V knihách se neobjevuje mnoho informací o zvládnání stresu v rodině a o zdravém fungování. Většinou studie vycházejí z klinické praxe, kdy odborný tým pracuje s rodinami a s jejich postiženými nebo nemocnými členy. Na základě toho se propaguje tzv. strength based approach. Jde o přístup, který má posilňovat silné stránky v rodině. Odborníci předpokládají, že v každé rodině se dá její síla rozvíjet a podporovat (Sobotková, 2012). Danou rodinu můžeme podpořit ve vhodné a adekvátní komunikaci, nebo ve způsobu, jak se samotná rodina vnímá. Pozitivní atmosféru v rodině získáme tím, že se budeme snažit získat určité a nové strategie zvládnání. Mezi strategie řadíme to, co rodina dělá a aby využila své zdroje odolnosti. Je to proces, kterým chceme získat rovnováhu v rodině. Ve výzkumech se zaregistrovaly tyto strategie zvládnání zátěže:

- strategie snižování nároků v rodině (rodina udělá takové rozhodnutí, že nemocného dědečka dají do hospicového zařízení),
- strategie získat další zdroje (rodina poskytne nemocnému v rodině pečovatelskou službu),
- strategie na zvládnání tenze v rodině,
- strategie zaměřená na pochopení významu situace.

Výše zmíněné strategie jsou podstatné. Častokrát mezi sebou působí současně. Pojem záměrnost při zvládacích strategiích je opět velmi podstatný, jelikož strategie, které jsou využívány záměrně, tak jsou více účinné. Tyto strategie se pojí k řešení problémů. Jedná se o plánování kroků, realizaci, kontrolu. Je velmi složité označit, jaká strategie je funkčnější nebo méně funkční. Důležitý je subjektivní názor a posouzení rodiny, jaká strategie jim nejvíce vyhovuje a funguje. Strategie mohou být využívány dlouhodobě, krátkodobě nebo při krizových situacích (McCubbin, Thompson, 1996, In: Sobotková, 2012).

Rodinná resilience

Pojem resilience můžeme přeložit jako pružný nebo odolný. Random House Websters Dictionary (1993, In: Sobotková, 2012, s. 142) definuje resilienci jako *„takovou vlastnost rodiny, která jí umožňuje udržet si zavedené vzorce fungování, i když je konfrontována s rizikovými faktory: je to elasticita. Je také schopnost rodiny rychle se zotavit z krize nebo z přechodné události, která vyvolala změny v rodinném fungování.“* Břicháček (2002, In: Šolcová) vymezuje rodinnou resilienci jako udržení rovnováhy mezi funkcemi rodiny v momentě, kdy se dostanou do tíživých situací. Jde o to, aby rodina byla schopná se vzájemně mezi sebou podpořit a vypořádat se s komplikacemi. Prvotně je důležité si udělat přehled o významech daných slov. Je rozdíl v pojmu resilience a resiliency. Resiliency se vztahuje na jednotný individuální rys, zatímco resilience označuje průběh, kdy jedinci prosperují v překročení jejich nepříjemných situací a okolností. Existuje pojem Family resiliency, který je definován jako schopnost a umění rodiny překonávat zkoušky. Family resilience zase označuje procesy, díky kterým se dokáže rodina přizpůsobit a zvládat jejich těžkou situaci. V Česku se o daném tématu můžeme dočíst u Zdeňka Matějčka a Zdeňka Dytrycha. Prvotní informace o rodinné resilienci byly vyřčeny na Psychologických dnech v Olomouci v roce 2002 (Sobotková, 2003, In: Sobotková, 2012).

Ráda bych zmínila individuální resilienci, kdy se mnoho studií soustředí na tzv. protektivní faktor. Podle Wernera a Smitha (1992, In: Sobotková, 2012) se dělí na tři skupiny:

První skupinou jsou faktory protektivní ve vývoji jedince. Již od dětství se nám ukazuje temperament dítěte. Děti, které jsou resilientní, jsou velmi přátelské, aktivní a milé. Dokážou se lehce adaptovat. Když dovrší věku předškoláka, tak jsou schopny požádat staršího člověka o výpomoc při plnění úkolů. Děti, které jsou vysoce resilientní, tak dokáží dobře komunikovat, využívají kladně svůj potenciál. Často mají svůj oblíbený kroužek nebo

koníček, ve kterém jsou úspěšní, a to přispívá k růstu jejich zdravého sebevědomí a kladného sebepojetí.

Další skupinou jsou protektivní faktory, které se objevují v rodině. Pro dítě je důležité mít v rodině takového člena, ke kterému si vytvoří velmi blízký emocionální vztah a díky tomu bude dítě obklopeno bezpečím a vytvoří se bazální pocit důvěry. Nemusí se jednat jen o samotné rodiče. Wernerová (1996, In Šolcová, 2009) to popisuje tak, aby dítě mělo vedle sebe alespoň jednu osobu, která je stabilně kompetentní.

Třetí skupinou jsou protektivní faktory ve společnosti. Jedná se o sociální oporu. Dělíme ji na formální a neformální a může jít o oporu v podobě přátel, sousedů, institucí či nabízených služeb.

Podle Břicháčka (2002, In: Šolcová, 2009) je resilience velmi proměnlivá a má své rizikové faktory. Jako rizikový faktor označuje malý socioekonomický status události, které mají traumatizující charakter nebo nároky ve společnosti, jež jsou nestálé a měnící se. Resilience je udávána také zkušenostmi lidského rodu.

3.3. Sanace rodiny jako podpora fungování a zachování rodiny

V metodickém doporučení MPSV č. 9/ 2009 k sociální práci s ohroženou rodinou se můžeme dočíst, že sanace rodiny je upravena zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí a nově i zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. V rámci zákona č. 108/2006 Sb., najdeme sanaci pod oddílem „ Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi.“ Sanace rodiny je řazena mezi služby sociální prevence.

Matoušek (2014) podporu rodiny označuje jako postupy, které mají za cíl pomoci celé rodině k tomu, aby mohly vzájemně naplňovat potřeby. V širším pojetí podpory rodiny nejde jen o to, sledovat zájmy dítěte, ale také o pozorování chování dospělých a jaká je spokojenost v jejich rodině.

Sanace rodiny je soubor činností OSPOD, sociálních služeb a dalších programů. Poskytují se rodičům od dítěte, které je ohrožené ze strany sociální, psychologické nebo biologické (Bechyňová, Konvičková, 2020).

Cílem sanace je předejít, zmírnit nebo omezit rizika, které ohrožují dítě. Jde o poskytnutí přiměřené pomoci rodičům a dítěti. Přímou jde o posílení rodičovských dovedností, kompetencí. Zmíněné činnosti mohou zvrátit odebrání dítěte z biologické rodiny. V případě,

že dítě bude do ústavu umístěno, jde o změny v rodině a o podporu kontaktu rodiny a dítěte v průběhu pobytu v ústavní instituci (Šance dětem, 2016).

Sanace rodiny má svůj základní princip. Dítěti je poskytnuta pomoc prostřednictvím práce s jeho biologickou rodinou. Dítě je vždy závěrečným příjemcem a také jeho kvalita života uprostřed rodiny (Bechyňová, Konvičková, 2020).

Pro vykonání sanace je vytvořen multidisciplinární tým, který zajišťuje sanaci rodiny. Pokud má být sanace kvalitní, musí za ní stát kvalitní tým pracovníků. Klade se důraz na jejich odbornost, na osobnostní předpoklady a na schopnost vykonávat týmovou spolupráci (Hurychová, 2016). Členem týmu je vždy pracovník OSPOD, a ti pracovníci, kteří nyní s rodinou úzce pracují. Jsou to pracovnice SAS, ZDVOP, učitelé nebo pediatr. Důležitým článkem pro pracovní tým jsou rodiče dítěte. Pokud je dítě vážně ohroženo, jsou důvody postaveny na zákoně, je možné svolat případovou konferenci. Pojem je vysvětlen výše v textu (Bechyňová, Konvičková, 2020).

Klientem sanace rodiny je celá rodina. Rodiny, které jsou ovlivněny špatnou sociální událostí, vysokou mírou stresu, vzniklou frustrací nebo rodiny, které nemají dostatek zkušeností. Pokud se má rodina stát podporujícím místem pro jejich dítě, je potřeba podpory. Jedná se o nástroj, který působí v případě ohroženého dítěte zanedbáváním péče (Bechyňová, Konvičková, 2020).

V knize od Matouška (2014) se můžeme dočíst, že klientem je mnohoproblémová rodina. Pojem označuje takové rodiny, které nefungují dobře hned v několika oblastech. Problémy má v oblastech příjmů, bydlení, výživě, v péči o děti. Mnohoproblémové rodiny jsou velmi náročnou klientelou. Lze na ní znázornit to, co vše podpora rodiny zahrnuje a jaké si můžeme zvolit cíle při práci.

Pro diplomovou práci jsem si vybrala část z knihy od Bechyňové a Konvičkové (2020), která se týká sanace rodiny v případě nabytí právní moci rozsudku o umístění dítěte mimo jeho biologickou rodinu. Sanace rodiny je zde velmi důležitá, jelikož je nástrojem, který snižuje deprivaci umístěných dětí. V této situaci je velmi důležité zajistit to, aby dítě prošlo co nejvíce šetrným nástupem do instituce, kterou určil soud. Dítě by mělo být citlivě připraveno na odchod mimo domov. Je nutné se ze strany rodičů domluvit na pravidlech kontaktu s dítětem. Častá je potřeba odborníka, který jim s touto situací pomůže. Objevuje se mnoho podnětů pro přípravu dítěte a rodičů k nástupu do instituce. Je možné navštívit zařízení předem, promluvit si zde s personálem. Rodiče mohou zjistit, jaká jim bude nabídnuta pomoc.

Velmi důležitá je informovanost o jejich vzájemném kontaktu. Mohou se zde objevit návrhy kontaktu jako telefonický, písemný nebo osobní. Cílem sanace v tomto případě je taková podpora, aby se vytvořily optimální podmínky pro dítě a rodinu, které zabezpečí opětovný návrat dítěte do rodiny. V případě, že to možné není, je nutné zajistit pravidelný kontakt, a to i v těch situacích, kdy se o dítě nejsou schopní postarat a zajistit mu péči. Potřeba pravidelného setkávání, i když je nutná forma přítomnosti třetí osoby, umožňuje dítěti si srovnat rodiče reálného před tím imaginárním. Pomoc, která je nabídnutá rodině se pohybuje v oblasti přípravy všech na nástup dítěte do zařízení, podpoře kontaktu se zbytkem rodiny s dítětem, vícekrát zmiňovaná podpora kontaktu dítěte a rodičů. Jde i o oblast, která se týká vytvoření individuálního plánu sanace rodiny. Plán reaguje na důvody, díky kterým je zde dítě umístěno a zaměřuje se na stávající schopnosti rodičů ve snaze pracovat na změně jejich sociálních situací.

4. Praktická část

4.1. Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Hlavním cílem diplomové práce je poukázat na to, jak probíhá spolupráce rodinných příslušníků a pracovníků dětského domova a také definovat konkrétní rizika a úskalí, které se objevují při spolupráci rodiny a pracovníků. V první části diplomové práce jsme hovořili o základních pojmech, vymezení rodin, možných rizicích, které ohrožují zdravý vývoj dítěte atd. K tomu jsme využili odbornou literaturu. V praktické části je využita metoda kvalitativního výzkumu, kdy je výzkum zaměřen na pracovníky dětského domova, se kterými budu hovořit o tom, jak probíhá spolupráce rodičů a dětí, kdy a jak má docházet k realizaci kontaktů. Cílem práce je zjistit, zda existují nějaké vnitřní metody práce nebo naopak, zda se zde objevuje „mezera“ při práci s rodiči a dětmi během podpory kontaktů. Jako techniku sběru dat byl využit polostrukturovaný rozhovor. Poté proběhla analýza a interpretace získaných dat, které jsem pomocí rozhovorů získala.

4.2. Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka

„Jak probíhá spolupráce a podpora kontaktu mezi dětmi a biologickými rodiči v dětském domově?“

Dílčí výzkumné otázky

Dílčími výzkumnými otázkami (DVO) jsou:

- **DVO1:** *„Jak konkrétně vypadají kontakty dětí z dětského domova s jejich biologickou rodinou?“*

Cílem dílčí výzkumné otázky je zjistit, jak přesně a konkrétně vypadá organizace kontaktů, kde a jak se kontakty uskutečňují nebo kdo stojí za tím, jak přímý kontakt rodiče a dítěte bude vypadat.

- **DVO2:** *„Jaké jsou rizikové faktory při kontaktu s rodinou?“*

Tato dílčí výzkumná otázka má poukázat na to, jaká existují rizika při kontaktu rodiče a dítěte. Otázka může poukázat na to, jak kontakt s dítětem může být tak rizikový, že může dítěti negativně ovlivnit psychické zdraví.

- **DVO3:** *„Jak jednotliví pracovníci dětského domova podporují navazování a udržování kontaktu dětí a jejich biologické rodiny?“*

Cílem třetí dílčí výzkumné otázky je zjistit, zda každý pracovník dětského domova vykonává jinou činnost v kontextu podpory kontaktu mezi dítětem a rodičem. Jak konkrétně podporuje vzájemný kontakt vychovatel, sociální pracovník a ředitel?

4.3. Metoda a strategie výzkumu

Ve výzkumné části diplomové práce jsem pro sběr dat zvolila metodu kvalitativního výzkumu.

Kvalitativní výzkum je proces, při kterém dochází k hledání a porozumění daného sociálního problému. Výzkumník, který realizuje výzkum uskutečňuje zkoumání v přirozených podmínkách. Výzkumník si také na začátku vybere téma a určí si výzkumné otázky. Kvalitativní výzkum můžeme nazvat výzkumem pružným nebo pohyblivým, jelikož si otázky můžeme modifikovat nebo doplňovat už jak v průběhu výzkumu, tak i během analýzy dat. Práci výzkumníka můžeme nazvat prací detektiva. Výzkumník pracuje v terénu, poznává nové lidi. Sběr a analýza dat trvá časově déle, než u kvantitativního sběru dat (Hendl, 2005).

V diplomové práci byl využit design případové studie. Jedná se o podrobné studium jednoho nebo více případů zároveň. V momentě, kdy se jedná o případovou studii, tak se snažíme zjistit co nejvíc informací od jednoho jedince nebo od velmi malého počtu jedinců. „*Předpokládá se, že důkladným prozkoumáním jednoho případu lépe porozumíme jiným podobným případům.*“ (Hendl, 2005, s. 104).

Nástroj sběru dat

Pro uskutečnění výzkumu jsem zvolila strategii kvalitativního výzkumu za využití techniky hloubkového rozhovoru. Pomocí hloubkového rozhovoru se dá zkoumat různá sociální skupina. Díky otevřeným otázkám může výzkumník dojít k porozumění lidí a jejich konání. Hloubkový rozhovor má dva hlavní typy. V práci byl využit jeden z nich, a to polostrukturovaný rozhovor. Ten vychází z předem daných otázek (Švaříček, 2010).

Informace, které získáme od informantů na základě předem předpřipravených otázek by nám měly sloužit k nalezení odpovědí.

Rozhovory jsem realizovala v období 22.1.2024 – 29.1.2024 s informanty z Dětského domova na Moravě. Požadavkem pracovníků dětského domova bylo, aby realizované rozhovory byly zcela anonymní, a to i název dětského domova. Z toho důvodu neuvádím konkrétní název instituce a využívám název Dětský domov na Moravě.

4.4. Výzkumný vzorek

Jako výzkumný vzorek jsem si zvolila pracovníky jednoho vybraného dětského domova, kteří byli se mnou ochotni spolupracovat. Do dětského domova jsem minulý rok chodila na praxi a předem jsme se dohodli na realizaci výzkumné části právě u nich. Pro zachování anonymity jsem proto zvolila takové pojmenování. Všichni byli obeznámeni s tím, že si rozhovory budu zaznamenávat na diktafon. Od všech pracovníků jsem dostala slovní nahraný souhlas. Pro mou práci jsem si zvolila tři konkrétní pracovní pozice, které se liší náplní práce – vychovatelka, sociální pracovník a ředitel. Každý tento pracovník mi poskytnul rozhovor.

Pro představu všech, kdo diplomovou práci budou číst, bych Vás chtěla seznámit s prostředím dětského domova. Dětský domov na Moravě se nachází na klidné části města. Jedná se krásnou, velkou a opravenou budovu. V blízkosti se nachází velký les a je zde příjemné okolí, které nabízí prostor na klidné trávení volného času venku. Kolem domu je i velká zahrada, která je plná jabloní. Je zde i velké ohniště. Je to dětský domov rodinného typu a prostředí opravdu působí příjemně a útulně. Jsou tady dvě rodinné skupiny dětí. Děti jsou zde ve věku od 3 let do 18 let, případně do konce jejich studia. Každá skupina má svého strýce a tetu. Tak jsou dětmi nazýváni vychovatelé. Ti jim napomáhají s každodenními činnostmi a zajišťují výchovu dětí. Přes týden jde především o přípravu na vyučování a o víkendy realizují také výlety s dětmi nebo jiné zájmové akce.

Ve vnitřním řádu dětského domova se nachází podkapitola ohledně kontaktu dětí s rodiči a dalšími osobami. *„Dětský domov umožňuje veškeré možné kontakty s dítětem, pokud vážně nenarušují jeho psychosomatický vývoj a taktéž nenarušují organizaci dne dětí.“* (Vnitřní řád, 2023, s. 15).

4.5. Způsob zpracování dat

Rozhovory jsem nahrávala na diktafon. Následovně jsem se doslova přepsala. Poté jsem každému pracovníkovi přiřadila pojmenování podle jeho vykonávané pracovní pozice. Rozhovory jsem analyzovala otevřeným kódováním. Poté jsem využila kategorizaci, kdy jsem opakující se kódy – jevy seskupila a díky tomu jsem vytvořila kategorie. Ty nám poskytly odpovědi na výzkumné otázky. Kódování si můžeme představit jako operaci, kdy získané údaje jsou rozebrány, sjednoceny a složeny nově. Při otevřeném kódování dochází k rozbití na jednotlivé části, těm částem je zvoleno pojmenování a s tím dále výzkumník pracuje. Jednotkou v textu může být slovo, věta nebo i odstavec (Hendl, 2007).

4.6. Tazatelské otázky

Informantům jsem položila 30 otázek. Po telefonické domluvě jsem dětský domov navštívila celkem dvakrát. Vedla jsem dohromady tři rozhovory. Samotný rozhovor s jedním informantem trval necelou hodinu. Otázky v rozhovoru byly mířené ke každé dílčí výzkumné otázce.

Informantům byly položeny následující otázky v rozhovoru:

Otázky mířené k DVO1:

1. Jak setkání dítěte a rodičů vypadá nejčastěji?
 - Má každé dítě u vás kontakt s rodičem?
2. V jaké formě probíhají kontakty dítěte a rodiny?
3. Jak vypadá adaptace dítěte na nové prostředí?
4. Jak vypadá úplně první kontakt dítěte, které přišlo nově do DD? Jak to jeho „poprvé“ vypadá?
5. Pokud je předešlá zkušenost špatná (setkání), jak to dále plánujete tu návštěvu rodiče?
6. Jak jsou pečlivě plánované a koordinované setkání?
 - Co je konkrétně napsáno v jeho individuálním plánu (příklad)?
7. Kdo se účastní organizace těchto setkání a dohlíží/kontroluje tato setkání?
8. Jak zjišťujete potřeby a pocity dětí při uskutečňování těchto kontaktů?
9. Proč se podle Vás realizují setkání rodiče a dítěte?
 - Jde o podporu vztahu, pouhá návštěva nebo se jedná o jiné aktivity?
10. Jak jsou posuzovány a hodnoceny výsledky a průběh kontaktu mezi rodičem a dítětem? Máte na to nějakou speciální pomůcku k vyhodnocení?
11. Jaké existují speciální směrnice nebo opatření, které řídí tyto kontakty?
12. Jaké existují školení nebo podpora pracovníků, kteří jsou zapojeni do organizace těchto kontaktů?
13. Pokud je rodič v nemocnici, ve věznici.... Jak podporujete mezi nimi kontakt?
14. Podle čeho posuzujete to, jaký dopad má na dítě proběhnutý kontakt dítěte a rodiče?

Otázky mířené k DVO2:

1. Co vše může negativně ovlivnit kontakt?
2. Jsou možná rizika identifikované již před samotným setkáním? Jakým způsobem?
3. Jak využíváte již získané informace o vztahu dítěte z dětského domova a jeho biologické rodiny?
 - Případně odkud čerpáte tyto informace?
4. Jaký bývá nejčastější stav komunikace mezi dětmi a rodiči před tím, než se setkají?
 - Jak moc je riziková komunikace, která je velmi omezená, co vše může zapříčinit?
5. Jaká jsou vykonávána opatření, které minimalizují riziko spojené s nedostačující komunikací mezi dítětem a rodičem?
 - Co děláte proto, aby to nebylo rizikové?
6. Jak jsou vedeny konverzace s dětmi a rodiči o možných rizicích, které mohou nastat při setkání?
 - Jak jsou rodiče a děti na kontakt připravovány?
7. Jaké očekávání mají děti ohledně kontaktu s dítětem?
8. Jak vnímají děti návštěvu rodičů?
 - Jakým způsobem zjišťujete jejich názor?
9. Jak je zajištěno bezpečné a podpůrné prostředí pro setkávání, aby nedocházelo k rizikům nebo napětí?
10. Existuje krizový plán v případě, že se objeví nečekané riziko nebo komplikace během setkání s biologickým rodičem?
 - Co se musí stát, aby se ukončila návštěva?

Otázky mířené k DVO3:

1. Jaké role jako vychovatel/sociální pracovník zastáváte a kolik odpovědnosti máte při podpoře kontaktu mezi dětmi a jejich biologickými rodiči?
2. Jak pracovníci jako vychovatelka/sociální pracovnice/ředitel aktivně navazují a udržují komunikaci s biologickým rodičem a dítětem? Jak vypadá váš způsob práce?
3. Jaké postupy nebo metody používáte k vyhodnocení účinnosti a efektivity podpory kontaktů mezi dětmi a biologickými rodiči?
4. Co vy jako vychovatelka/sociální pracovnice konkrétně děláte? Co máte na starost?
5. Jak spolupracujete s dalšími organizacemi a odborníky, aby se maximalizovala podpora kontaktu mezi dětmi a jejich biologickými rodiči? Jaké to jsou organizace?
6. Jaké jsou důležité dovednosti nebo znalosti pro vychovatele/sociálního pracovníka, aby úspěšně podporoval kontakt mezi dítětem a jeho biologickými rodiči?

5. Analytická část

5.1. Výsledky otevřeného kódování

Rozhovory s informanty jsem důkladně přečetla a následně zakódovala. Kódy jsem poté sesumírovala tak, aby mezi nimi byla souvislost. Díky vzájemné souvislosti vznikly tyto kategorie:

- Podoba kontaktů mezi rodičem a dítětem
- Rizika
- Odlišné role
- Středem zájmu je dítě

Při popisu jednotlivých kategorií přicházím k využívání přímých citací z rozhovorů od informantů. Pomáhají nám k tomu, abychom lépe pochopili dané téma.

Kategorie č. 1: Podoba kontaktů mezi rodičem a dítětem

První kategorie se věnuje tomu, jak konkrétně vypadají uskutečněné kontakty rodičů a dětí, na co vše se musí dohlížet při realizaci kontaktů a co stojí za ukončením návštěvy.

Tabulka 1 – Kódy ke kategorii č. 1

Název kategorie	Kódy, které se vztahují ke kategorii	
Podoba kontaktů mezi rodičem a dítětem	Frekvence setkávání, forma setkávání	Zájem rodičů/dítěte
	Rodinní příbuzní	Úvodní setkání a poučení
	Přímý kontakt s rodičem	Hostitelská péče
	Průběh setkání	Dárky od rodičů
	Kontrola setkání	Negativní reakce dítěte na setkání
	Omezení kontaktu	Koordinované kontakty
	Ukončení návštěvy	Zodpovědnost rodiče

V první řadě bych uvedla, jaké jsou formy realizovaných kontaktů. Z výpovědí od všech informantů jsem zjistila, že se jedná se o telefonické kontakty, přes videohovor, zasílání dopisů a o přímý fyzický kontakt rodiče a dítěte.

Nejvíce využívanou formou kontaktu mezi rodičem a dítětem je spojení přes videohovor na sociálních sítích a vzápětí osobní fyzický kontakt, kdy rodič přijde za dítětem na návštěvu nebo společně odcházejí mimo DD.

„Ano, nejvíce se využívá kontakt přes sociální sítě. Děti používají messenger nebo whatsapp pro psaní si s rodiči. Na základě toho jsou v kontaktu každý den, a proto si myslím, že je právě tento kontakt nejvíce využíváný. Nemůžeme to nijak korigovat a ovlivňovat“ (Vychovatelka).

Informanti se shodli na tom, že nejpřínosnější forma kontaktu je taková, kdy si rodič vezme dítě na procházku mimo DD. Na dítě to má velmi pozitivní vliv, kdy má možnost změnit prostředí a rodič si zkouší opět vzít plnou zodpovědnost za dítě. Mimo DD jsou puštěny děti s rodiči, u kterých se ví, že jsou zodpovědní a dopraví dítě bezpečně zpět do DD. Hodnotí se to na základě předchozích setkání a rozhovoru vedeným s rodičem.

„Daleko bych řekla, je přínosnější, když to dítě se setká s tím rodičem a podepíše ten rodič papíry a odcházejí vlastně na vycházku. Je to lepší, než když tady sedí třeba na zahradě pod pergolou anebo sedí tady v obýváku. Tak je to lépe, aby si ten rodič i vyzkoušel co to je převzít veškerou zodpovědnost za dítě. Jít s ním a vymyslet mu nějaký program, dejme tomu na tu hodinovou vycházku. Pro to dítě je to taky lepší, že v podstatě vypadne tady z tohoto prostředí a je v naprostém kontaktu vlastně s tím rodičem“ (Sociální pracovník).

Nesmím opomenout i další formu kontaktu s rodičem, která se také s dětmi z dětského doma realizuje. Dětem, kterým zemřel rodič a neměly prostor s ním trávit čas a rozloučit se se umožňuje návštěva hřbitova.

„Dokonce je to teď morbidní ale tím, že té S. umřela maminka i ta teta, obě dvě se upily. S. mívávala z toho velice těžké sny, budila se nám byla vynervovaná. My jsme jí umožnili návštěvu hřbitova, aby viděla, protože ona říká a kde ta maminka teda je pochovaná. Oni neměli ani peníze na hrob a věděli jsme, že je na vsypové loučce. Pojd', tak my tě vezmeme o dušičkách, vzali jsme svíčku, vzali jsme kytku a zavedli jsme ji ke vsypové loučce, ani jsme nevěděli, kde ta maminka je, tady leží, je tu nasypaná, má tu popel. Polož jí tady květiny, chvíli tady postůj a můžeš jí tu zapálit svíčku. To dítě to potřebuje mít v sobě

uzavřené. Čili v podstatě my navštěvujeme i mrtvé a bereme to taky jako formu kontaktu“ (Vychovatelka).

To, jak bude kontakt vypadat určuje ředitel dětského domova. Při prvním setkání s rodičem sepisují smlouvu, kde se domluví na podmínkách setkávání, jak časových, tak organizačních. Ve chvíli, kdy rodič má zájem dítě navštívit osobně, tak by se měl alespoň den předem telefonicky nahlásit. Důležitý je projev zájmu rodiče a také zda o kontakt má zájem samotné dítě.

„Pokud dítě má zájem a má zájem i rodič, může být kontakt osobní. Frekvence těch návštěv je taková, jak má rodič zájem a jak má čas. Rodič se musí vždy ohlásit dopředu, protože my nemůžeme uskutečnit návštěvu rodiče vs dítě tehdy, jestliže má dítě dejme tomu mimoškolní aktivity nebo nemá vůbec zájem se s tím rodičem setkat nebo zde máme nějaký režim, takže dítě může být dejme tomu na nějaké aktivitě, kterou pořádá dětský domov. V tom případě musíme zvážit, jestli je pro dítě ten kontakt s rodičem příjemný, jestli je nutný, anebo jestli dává dítě raději přednost tomu, že pojedje někam třeba dejme tomu do zoo s dětmi z dětského domova“ (Sociální pracovník).

„I když jsou podepsány prostě pravidla, tak jak mi to udělala ta paní, která vždycky dvakrát teda přišla v ten daný smluvený termín a pak ho úplně v podstatě v uvozovkách roztrhala na cucky a dělala si co chtěla. Takže my musíme usměrňovat, kdy bude chodit ta maminka. Ti rodiče měli do té doby možnost se o ty děti starat a měli možnost je rozvíjet a jestliže ty děti jsou svěřeny už do státní péče, to znamená tady do tohoto dětského domova, tak přestávají oni mít jakési práva na to, aby oni je dál vychovávali. Tady už zasahujeme my, protože my jsme pověřeni vlastně státem ty děti vychovávat, vzdělávat, pečovat o ně a také určujeme vlastně frekvenci návštěv i termíny návštěv. To neurčují už rodiče“ (Ředitel).

Výpověď ředitele může působit poměrně kontroverzně. S výrokem, že rodiče již své děti nevychoávají, se úplně neztotožňuji. Ze zákona jsou rodiče stále odpovědní za výchovu a mají rodičovskou odpovědnost. Děti jsou do dětského domova umístěny jen na dočasnou dobu a je potřeba mezi ním a rodičem zachovávat nebo budovat vztah. Rozumím situaci, že návštěvy musí být organizované a plánované a musejí odpovídat organizaci domova a všech aktivit, ale nemělo by to být překážkou při realizaci kontaktů. Dětský domov by neměl návštěvy odmítat jen tak. Odmítnutí návštěvy by mělo mít závažný důvod, který negativně působí na dítě nebo jej ohrožuje, např. když by bylo dítěti fyzicky ubližováno během návštěvy. Kontakty mezi rodičem a dítětem se musí podporovat.

Zájem rodičů a dětí o setkání může mít vícero důvodů. Zájem dítěte o kontakt s rodičem může být dle vychovatelky zjištěn. Chtějí se setkávat z toho důvodu, že je čeká finanční odměna nebo nějaký dárek od rodiče. U rodiče to může být pouhé splnění si povinnosti. Avšak tyto momenty se nedějí vždy. Mezi zájmy se řadí i uchovávání takového vzájemného vztahu, který jim mezi sebou zbyl a také zmírnit možné odcizení se od dítěte.

Vychovatelka hodnotí daný zájem dítěte a rodiče při setkání takto, avšak daná informace, že děti jsou zjištěné, nemusí být vždy pravdivá a nemusí tak působit. I v běžných fungujících rodinách rodiče nosí svým dětem sladkosti, dárky a překvapení. Je pochopitelné, že i dítě, které je v dětském domově a svého rodiče nevidělo nějaký čas má očekávání i v podobě dárku. Možná se jedná o chvilkovou radost z překvapení, ale i tento moment je přínosný. Rodič i tímto způsobem může dítě motivovat ke kontaktu. Můžeme na to pohlížet i tak, že rodič na své dítě myslel a chtělo mu udělat radost.

Ve výpovědi je zmíněno, že po určitém čase opadá zájem dítěte nebo i rodiče o dítě. Tato situace může vzniknout na základě toho, že se např. matka neumí bavit s dítětem, neví, na co se ho zeptat, nemají spolu navázaný blízký vztah. Může mít také strach se o některých tématech s dítětem bavit, protože je nikdy společně nerozebíraly. Možná by bylo vhodné, ze strany pracovníků, ukázat rodičům, jak se mohou s dítětem bavit a snažit se je to naučit. Velmi přínosné by bylo, kdyby si před realizovanou návštěvou vzali rodiče např. k sobě do kanceláře a pohovořili by o tom, co zrovna jeho dítě prožívá, co zažilo a poté jej dovedli za dítětem a nechali je o samotě. Toto konání pracovníků může samotnému rodiči poskytnout větší jistotu ve vedení rozhovoru s dítětem.

„Jsou zjištěné ty děti. Ví, že ta máma nebo táta něco donese a má prvních pět minut enormní zájem s tím člověkem být. Protože má z toho kokina, má z toho peníze, má z toho ovoce, má z toho nějakou výhodu, ale pozorujeme to potajmu a vidíme, že prostě po 5 – 10 minutách ten zájem toho dítěte o tu matku nebo o toho otce opadá. Dostane to, co chce a máma může jít. Končí to tím, že vlastně sedí u stolu buďto tady na hale nebo teda v tom obýváku, koukají jeden na druhého, dítě si vytáhne mobil a něco si prostě dělá na mobilu a naprosto přestává mít zájem“ (Vychovatelka).

Podoba kontaktu se určuje i na základě toho, kdy se rodič s dítětem viděl naposledy a jaký mají mezi sebou dosavadní vztah. Záleží na tom, zda jsou ve stálém kontaktu nebo se jedná o přerušovaný kontakt, kdy se rodič o dítě nezajímal celý rok nebo několik let. Takových kontaktů se účastní i samotný vychovatel, protože rodič je pro dítě cizím člověkem.

V tomto případě dítě hledá jistotu ve vychovateli a může dítěti zajistit pocit bezpečí při realizovaném kontaktu. Vychovatelka v tento moment může i rodiči ukázat možnost toho, jak se s dítětem bavit a o čem s ním hovořit. To je velmi přínosné při realizovaných kontaktech. Vychovatel tím posiluje vztah mezi rodičem a dítětem. Návštěva se může uskutečnit v obývacím pokoji DD, na zahradě DD nebo také i na OSPODU.

„Pokud se dlouho neviděli, tak se to dá uspořádat i na OSPODU, že se setkávají nebo někde na neutrálním prostředí. Ono je to zase pokud se viděli před 14 dny, tak není problém, aby rodič dojel a viděl se, ale pokud se neviděli rok nebo několik let, tak to bude problémové“ (Sociální pracovník).

Objevuje se zde i možnost, že mezi dítětem a jeho biologickým rodičem neexistuje žádný kontakt. V tomto případě se využívá možnost rodinných příbuzných jako je návštěva od babičky nebo dědečka a hostitelské péče¹. Pozitivum je to, že děti, které nemají žádný kontakt s rodičem není mnoho. Z počtu dětí, které se nacházejí v dětském domově na Moravě se jedná o jedno dítě. S hostitelem je navázán dlouhodobý a opakovaný kontakt. Hostitel se nesnaží o náhradu rodiče, ale snaží se dítěti poskytnout příjemné trávení volného času.

„Hostitelé, to jsou andělé, protože ti jsou v kontaktu s dítětem, když nefunguje role rodiče. Mají pro něj vymyšlený nějaký program. Kontaktují ho a vezmou si ho. Protože ví, že se v tu chvíli zavazují k tomu, že to dítě budou nějakým způsobem pěstovat, opečovávat, mají na něj čas“ (Ředitel).

V případě, že návštěva neprobíhá dle smluvených podmínek mezi rodičem a ředitelem, je možnost návštěvu ukončit a případně i omezit. Z výpovědi informanta jsem zjistila, že ukončení návštěvy se realizuje v případě, že je návštěva velmi riziková vůči dítěti. Jak velmi je riziková, si pracovníci vyhodnocují sami dle své intuice. Dle mého názoru intuici nelze brát jako profesionální metodu. Ta se může stát jen jakousi „berličkou“ při rozhodování v těchto náročných situacích. Profesionální přístup musí mít své metodiky, postupy, podle kterých bude možné pracovat jednotně. Pracovníci určitě pracují se sebevětší vůlí, ale každý pracovník má jinou míru intuice a vyhodnotí situaci jinak.

Pracovníci ukončení návštěvy řeší tedy na základě individuálnosti. Nemají stanovený žádný obecný postup práce. V tom případě je každá návštěva originální, a i tím se může

¹ Hostitelskou péči můžeme definovat jako dlouhodobé kontakty dítěte, které je umístěné v dětském domově. Dítě se setkává s rodinou nebo s jednotlivcem, který není biologickým příbuzným dítěte. Dítě rodinu navštěvuje o víkendech nebo o prázdninách. Zažívají zde radost, získávají nové zkušenosti (Šance dětem, 2020).

znejišťovat dítě i rodič. Každý pracovník má svůj postup, a to může vést k nejistotě všech stran. Přínosný by byl jednotný základní postup, který by ale kladl důraz na individualitu dítěte i na jeho rodiče. Daný postup může i zjednodušit práci samotným pracovníkům a zvýšit jejich profesionalitu. Také to může vytvořit bezpečnější prostředí pro dítě, rodiče i pracovníka.

Pokud má dojít k omezení kontaktu, tak se přihlíží k tomu, jak dítě na poslední návštěvu reagovalo a jak se při ní cítilo. To vše je zjišťováno metodou rozhovoru s dítětem.

„Každá návštěva, každý kontakt s rodinou, s rodičem, pěstounem nebo hostitelem je zapisován do knihy denní evidence, kde je zmínka, jak to dítě reagovalo na tu návštěvu a jestli to náhodou nemělo na něj negativní vliv, pak by to bylo kontraproduktivní, abychom dále pokračovali v těchto návštěvách nebo alespoň snížíme frekvenci tady těchto návštěv. Dítě většinou stojí o tu návštěvu, ale jak nám dítě dospívá a roste, je to třeba u jednoho tady tohoto kluka, který vidí, jak se matka chová a vidí, že mu to nedělá po psychické stránce dobře a on se těm návštěvám začal vyhýbat ten kluk. Nestojí o to“ (Sociální pracovník).

Kategorie č. 2: **Rizika**

Druhá kategorie se zaměřuje na to, jaké rizikové situace mohou během setkání nastat, co takové riziko může způsobit a k čemu může vyústit.

Tabulka 2 – Kódy ke kategorii č. 2

Název kategorie	Kódy, které se vztahují ke kategorii	
Rizika	Smrt rodičů	Vzdušné zámky
	Velká vzdálenost rodiče	Nevýchovné působení rodiče
	Idealizace rodiče	Nekontrolovatelné kontakty
	Patologické chování rodiče	Snížený intelekt rodičů
	Zatajení dítěte	Špatné zdraví rodiče
	Užívání návykových látek	Bezdomovectví

Při realizaci kontaktů dochází hned k několika rizikům, které dokáží nepříjemně ovlivnit setkání a také mohou ovlivnit další frekvenci setkávání. Mezi rizika, ke kterým dochází je opilost rodiče v přítomnosti dítěte nebo samotné popíjení alkoholu před dítětem, když se návštěva realizuje v místě dětského domova. V tomto případě dochází k okamžitému ukončení návštěvy.

V momentě, kdy dítě vidí svého rodiče popíjet, může to v něm vzbuzovat opět nejistotu a nepříjemné pocity. Dítě se může cítit ohrožené ze strany rodiče. Žádné dítě nechce vidět svého rodiče v opilosti. Opilost rodiče nebo i jiné užití návykové látky může zapříčinit agresivitu rodiče vůči dítěti, vulgárnost a může jej ohrozit po fyzické nebo psychické stránce. Mluvíme o nadměrném pití alkoholu nebo užívání drog. Také to může vést dítě k tomu, že vůči rodiči opadá důvěra a bude se obávat další návštěvy. Je potřeba, aby po této nepříjemné zkušenosti pracovník promluvil jak s rodičem, tak i s dítětem. Rodiči nastavit jasné hranice, opřít se o vnitřní řád a s dítětem si pohovořit o tom, co se událo. Je důležité mu dodat pocit bezpečí, jistoty, a i přes negativní zkušenost s rodičem dítě namotivovat k dalšímu setkání. Je možné udělat příští setkání jiným způsobem, například v přítomnosti pracovníka.

„Umožnili jsme vlastně kontakt dole pod pergolou, a to dítě samo nám přišlo nahlásit, že maminka tam popíjí. Takže ta návštěva byla okamžitě ukončena. Rodič nesmí přebírat dítě pod vlivem ani drog ani jiných návykových látek, nesmí tady kouřit na to jsou vlastně tady přísné požadavky“ (Ředitelka).

Dalším rizikem je komunikace přes sociální sítě, kdy dochází ke kontaktům, které nelze nijak kontrolovat a korigovat. Dítě může s rodičem komunikovat o čemkoliv a ze strany rodičů občas dochází k nevhodnému působení nebo si dítě stěžuje rodičům na vychovatele.

Z výpovědi informantů jsem zjistila, že kontrolovat kontakty přes sociální sítě nelze. Jediný využívaný způsob, aby omezili virtuální kontakt je ten, že dětem na noc zabavují telefony. Telefony jsou umístěné v kanceláři vychovatelů. Děti k nim večer mají přístup jen v tu chvíli, kdy si chtějí něco vyhledat např. do školy, a to za přítomnosti vychovatele. V tom případě bych řekla, že virtuální kontakt je aspoň z části korigovaný, ale je tím omezena i komunikace s kamarády.

„Dnes protože jsou sociální sítě, protože jsou mobilní telefony, ty hovory a kontakty přes telefon jsou naprosto nekontrolovatelné. A tam je neskutečná práce potom ustát to, protože vy v podstatě byste neměla brát mobil dítěti. U dvou děvčat, co tady máme, matka je vlastně drogově závislá, dneska má úplně jiný život, má další 3 děti, ale tyto děti má dále

v dětském domově a tam dochází vlastně k videohovorům a vy vůbec nevíte, co to dítě na nás napláca za nesmysly těm rodičům. Rodič potom chce dělat pořádky, matka je v Německu a ovlivňuje vlastně ty děti na dálku a v podstatě je virtuálně vychovává dál. To je strašné, protože vy vůbec nevíte, kdy se spojí, co ta matka těm dětem říká“ (Vychovatelka).

Podle informantů je lhaní rodičů častým problémem a velmi špatně se s tím pracuje. Místo slova lhaní je možná lepší použít výraz „malování vzdušných zámků“. Rodiče dítěti naslibují různé věci. Děti tomu věří, protože je to jejich rodič. Časem mohou zjistit, že to, co jim rodiče napovídali je nereálné a jsou zklamané. Rodič stále slibuje a stává se z toho začarovaný kruh. V určitém věku pak dítěti dojde, že rodič opravdu lže. Těmto lžím není možno nijak zabránit. Lži jsou součástí kultury rodiče. Jedině soustavnou prací a spoluprací s ním pracovníci mohou zabránit dalším nereálným slibům a lžím. A stejně není jisté, že se tak stane. Je velmi důležité mluvit otevřeně s oběma stranami. V tomto případě motivovat dítě ke vzdělání, i když je to pro něj náročnější.

„Je to riziko, že ta matka nám to dítě strhává k tomu svému životu, který ona považuje za úplně normální. Proč by ses prosím tě snažila, proč by si studovala, proč by sis měla najít zaměstnání, vždyť se podívej, však já v pohodě žiju“ (Sociální pracovník).

„Maminka od jedné holky, která je v devítce, holčička měla šest 4 na vysvědčení a ona ji vykládá, jak ji domluví, že bude lékařka, že půjde na zdravotnickou školu, pořád z ní chce mít doktorku a nenechá si vysvětlit, že holčička má šest 4 a že z ní lékařka nebude“ (Vychovatelka).

Zdravotní stránka rodiče může být také negativním rizikem při realizovaném kontaktu. V dítěti vyvolává strach a zmatenost. Na základě toho již nemusí mít tak velký zájem o rodiče nebo nebude chtít další setkání. S daným musí opět pracovat jeden z pracovníků. Je potřeba s dítětem hovořit o proběhlé události, zjistit jeho pocity a vše co vnitřně prožívá. V tomto případě by bylo možná vhodné hledat alternativy setkání, např. telefonické.

„Teď tu máme chlapečka, za kterým přišla na narozeniny maminky a on ji nějakou dobu neviděl. Nebyla schopná chodit, ale ne protože byla opilá, ale z toho zdravotního stavu, černé nohy odumřelé, chodila o berlich a on zůstal úplně v šoku, bál se za ní jít, protože ten zdravotní stav byl tak špatný a on to nečekal. Potom se tady i opila v altánku a ona tam popíjela vodku, pak nám tady padala na zahradě, ale spíše ten první kontakt, když ona tady přijela, tak on nečekal že je v tak špatném zdravotním stavu“ (Ředitel).

Děti z dětského domova mají občas tendenci si svého rodiče idealizovat. Představují si jej v lepším světle a neuvědomují si někdy závažnost toho, proč jsou v dětském domově. To se stává hlavně u mladších dětí. O tom hovoří i jeden z informantů a vidí to jako riziko.

„Dokonce to došlo tak daleko, že chlapec pořád prostě pěl ódy na svoji maminku a jak maminka chudinka, maminka to a to, takže naše paní vychovatelka se tehdy rozhodla, posadila ho do auta a řekla tak pojď já ti teda něco ukážu. A jeli vlastně tam, kde jsme věděli, že se ta maminka nachází mezi bezdomovci pod mostem. Tak toto je tvoje maminka. Takhle ta tvoje maminka se chová. Tak dítě potom změnilo i názor, protože ono si tu maminku představovalo jinak. Ono si myslelo pořád, že my kecáme, že on se sem dostal jenom kvůli nám. Takže on, protože si to nechtěl nechat vymluvit, tak jsme prostě udělali tento krok a byl to šok pro to dítě. Takže trošku změnilo názor, jak na naši práci a na naše metody a tady na to všechno tak i na svoji maminku“ (Ředitel).

Tento způsob, ukázat dítěti maminku pod mostem, může být podle mě také velmi rizikový pro samotné dítě. V dítěti mohou vyvolat velký šok, který může přejít i k vytvoření traumatu, který může dítěti nepříjemně ovlivnit budoucí život. Pro dítě není jednoduché takovou informaci zpracovat. Po takové zkušenosti dítěte je s ním důležité pracovat. Ať už ze strany pracovníků, tak například s pomocí psychologa. Každé dítě je jiné a má jinou míru toho, zpracovat takové události.

Velké riziko, které ovlivňuje kontakt mezi rodičem a dítětem, je velká vzdálenost rodičů. Mohou pobývat klidně stovku kilometrů od dítěte. Často nemají finance na dopravu. Dítě navštěvuje jen zřídka a tím se omezuje jejich kontakt. Děti by se měly umísťovat blízko bydliště rodičů. V tomto případě můžeme hovořit o selhávání systému, který nastavuje špatné podmínky, které rodič nemůže splnit nebo je plní s velkými obtížemi.

„Ano vzdálenost rodičů je velkým problémem. My tu máme rodiče vyložené z města asi 2 nebo 3, jinak jsou po republice nebo i v zahraničí“ (Sociální pracovník).

Některá matka dítěte je schopná dítě zatajit pokrevnímu otci. Nepřeje si, aby docházelo ke kontaktu mezi otcem a dítětem. Informanti tuto skutečnost berou jako velmi rizikovou. Dochází k vědomému neoprávněnému odebrání rodičovské role otce.

„Máme tady tatínka, který se objevil až po úmrtí maminky. To dítě se sem dostalo, protože otec neměl do té doby ponětí, že má dítě. A potom se dozvěděl, že má vlastně dceru v děčáku. Byl to alkoholik úplně stejný jako matka. Matka se upila a dítě se sem dostalo,

protože už nemělo nikoho, protože ten otec nebyl. On se nehlásil, protože nevěděl, že tam má dítě. A výborné je, že ten otec v ten moment, když se dozvěděl že tu má to dítě, tak to dítě začal navštěvovat, platí, dává jí peníze a mají myslím tuším každou středu spolu setkání“ (Vychovatelka).

Kategorie č. 3: **Odlíšné role**

Třetí kategorie pojednává o tom, jakou práci zastávají jednotlivé role pracovníků v dětském domově. Každý pracovník má jinou náplň práce a jinak podporuje a pracuje na kontaktu dítěte a rodiče.

Tabulka 3 – Kódy ke kategorii č. 3

Název kategorie	Kódy, které se vztahují ke kategorii	
Odlíšné role	Spolupráce s jinými organizacemi	Předávání informací
	Odpovědnost	Pohled dětí
	Ředitel	Vychovatelka
	Kompetence ředitele	Soc. pracovník

Jak z názvu kategorie už vyplývá, tak každý pracovník zastává jinou roli při podpoře kontaktu mezi rodičem a jeho dítětem. Vychází z odlišné pracovní náplně a odpovědnosti na pracovišti. Do popředí při podpoře kontaktu vstupuje ředitel dětského domova a vychovatelka. Ti se účastní přímé podpory rodičů a dětí. V této instituci je sociální pracovník také v kontaktu s rodiči, ale nezabývá se přímou podporou vztahu mezi rodičem a dítětem.

Všichni pracovníci dětského domova využívají program, který nese název EVIX. Zde jsou vedeny všechny důležité informace o dítěti, jeho důvody ohledně umístění v dětském domově. Také jsou zde zaznamenány informace o jeho rodičích atd. Sociální pracovník má primárně tento program na starost. Musí jej pečlivě kontrolovat a dopisovat důležité změny, které u dítěte nastaly. Dalším důležitým úkolem sociálního pracovníka je vytvoření Programu rozvoje osobnosti dítěte. Každé dítě má stanovený svůj individuální plán. Sociální pracovník spolupracuje s dalšími institucemi jako je např. OSPOD. Také zastupuje dětský domov při komunikaci s rodičem, který se případně nachází ve výkonu trestu odnětí svobody.

„Ano, komunikují s věznicí, posílám rozhodnutí o platbě, vlastně pokud on je v té věznicí nějak zaměstnaný nebo tam má příjem, tak je povinen to platit, takže nám z věznice chodí ty platby“ (Sociální pracovník).

Dále spolupracuje s lékaři, se školou nebo se soudy. Hlavní náplní práce je vedení spisové dokumentace, archivování dokumentů, vyřizování přídavek na děti. Informant poskytl informaci, že největší obtíže spatřuje ve spojitosti s dluhy ze strany rodičů. Sociální pracovník má za úkol zajišťovat agendu, která se týká správního řízení ohledně stanovení povinnosti hradit příspěvek na péči. Pokud rodiče nevyplácí dané částky, tak sociální pracovník může podat podnět na zahájení trestního stíhání rodiče.

„Já jako sociální pracovník řeším spíše ty platby, příspěvky na péči a tady tohle. Vystavuji rozhodnutí na ty platby a řeším potřebnou dokumentaci, když mají nějaké dluhy, tak jim posílám upomínky atd. Jako to je můj kontakt s rodiči jako sociální pracovník“ (Sociální pracovník).

Dle odpovědí, získaných od informantů, tak ředitel a vychovatel jsou v bližším „vztahu“ s rodičem a přímo se účastní podpory jejich setkávání.

Ředitel vede celou agendu ohledně dětí, přebírá veškeré dokumenty při převzetí dítěte do dětského domova atd. Na základě všech informací vybírá příslušnou školu. Po převzetí dítěte do dětského domova jako první kontaktuje rodiče telefonicky a probíhá domluva na tom, jak a kdy bude dítě daným rodičem navštěvováno a zdá má o návštěvy vůbec zájem. Co se týče zmíněného dětského domova, tak vyjma jednoho rodiče, mají všichni zájem o to, s dítětem být v různých formách kontaktu. Rodiče, kteří mají zájem o osobní fyzický kontakt s dítětem se domlouvá termín první návštěvy rodiče. Ředitel si pozve rodiče, probere s ním Vnitřní řád a všechny potřebné náležitosti a snaží se domluvit na konkrétní frekvenci setkávání. Ohledně setkávání zde panují poměrně jasně nastavená pravidla. Rodič má přesně vytýčený den a hodinu, kdy se s dítětem bude potkávat a v jaké formě. Pokud se u rodiče změnila jeho situace a nemůže v budoucnu dítě v tento den a hodinu navštěvovat, tak se ředitel snaží o nastavení nového dne a času setkávání. Vše je řízeno hlavně v zájmu dítěte.

„Snažím se vztah mezi rodičem a dítětem velmi podporovat. Vyhledám rodiče nejdříve telefonicky a dále si domluvíme osobní schůzku. Nejde nám o to, rodiče od dítěte odtrhnout. Snažíme se, aby se vztah, který mezi nimi stále je, uchovat a prohlubovat“ (Ředitel).

To, že ředitel aktivně organizuje návštěvy je velmi přínosné. Je velmi důležité, že některý pracovník takovým prvotním způsobem pracuje s rodiči. Rodiče jsou různí, někteří mohou mít ostych nebo problém sami poprvé kontaktovat dětský domov. Toto je zásadní a důležitý krok ze strany pracovníků.

Také jsem od informanta dostala informaci, že by byl rád i za další kompetence, než jaké má. Důvodem toho, proč takovou kompetenci chce mít, je dle něj strhávají výchova rodiče vůči dítěti. Strhávající je myšlená tak, že někteří rodiče jsou dle informanta tak patologičtí a navádí své děti k přerušování studia.

„Mějme kompetenci k tomu, abychom dítě v 18 letech nepustili i když ono má právo odejít i když je rozestudované, mějme tu kompetenci jako ředitelé, aby se to dítě tady doučilo, dovzdělalo, protože oni říkají my to doděláme. Ale ze zkušeností, co jsme zde zažili víme, že ten patologický rodič strhne své dítě k jeho nevhodným životním stereotypům. Mluvím zde o rodičích, kteří jsou alkoholici nebo jsou to promiskuitní lidé“ (Ředitel).

Vychovatelka je druhým z hlavních aktérů při podpoře a navazování kontaktu s rodičem a dítětem. V první řadě jsem dostala od vychovatelky informaci, že se nesnaží o to, dítěti nahradit jeho rodiče. Má v zájmu podporovat jejich stávající vztah. Vychovatelka respektuje předešlou domluvu mezi rodičem a ředitelem dětského domova. Jsou jí předány informace ohledně toho, jak setkávání má probíhat a kde se bude konat. V případě, že se setkání odehrává na místě v dětském domově, i mimo něj, doprovází vychovatelka dítě k rodiči. Samotné dítě si někdy vyžádá, zda vychovatelka může být u setkání s jeho rodičem. To vše záleží na předchozích zkušenostech týkajících se předposledních setkání nebo pokud dítě nebylo nějakou dobu v přímém fyzickém kontaktu s rodičem. V tento moment pro dítě může být bližší osobou samotná vychovatelka. Avšak aby k takovým situacím nedocházelo úplně často a mohl zde být čistě prostor pro rodiče a jeho dítě, tak vychovatelka vede před samotným setkáním s dítětem rozhovor. Komunikují o pocitech dítěte, ptá se jej, jak se s rodičem cítí atd. Vychovatelka se snaží, aby samotné dítě mělo zájem o to se s rodičem setkat, i když se nachází v dětském domově a aby mohli mít vzájemný čas jen pro sebe samotné. Po setkání je s dítětem opět veden rozhovor, kdy se jej ptá opět na pocity ze setkání. Rozhovor se uskutečňuje jen v případě, že samotné dítě chce. Vychovatelka má někdy možnost hovořit i s rodičem a baví se o tématech např. jaké mají očekávání ohledně realizovaných kontaktů, zda pociťují nějaká pozitiva nebo i negativa co se setkání týče.

„Snažím se vnímat pocity dítěte, ale také rodiče, i když se právě to dítě díky němu ocitlo tady v děčáku“ (Vychovatelka).

Vychovatelka má také povinnost jednou za půl roku kontaktovat všechny rodiče, i ty, kteří o své dítě neprojevují zájem, o jeho studijních výsledcích, případně nějakých životních změnách. To vše do 18 let dítěte.

Děti si uvědomují, kdo je ředitel, sociální pracovník nebo vychovatelka. Chápu, jakou zastávají roli a jaké mají pravomoc. Z výpovědí všech jsem se dozvěděla, že děti berou všechny „jedním metrem“. V každém pracovníkovi vidí tetu, strýce nebo člověka, kterému se mohou svěřit a hovořit o jejich rodičích. Neberou je jako své rodiče nebo náhradu za ně.

„Já si myslím, že ty děti mě nevnímají jako sociálního pracovníka, když dělám papíry, většinou dopoledne, když tady nejsou a odpoledne, když přijdou tak mě vnímají jako tetu. Neberou mě jako sociálního pracovníka“ (Sociální pracovník).

Kategorie č. 4: **Středem zájmu je dítě**

V závěru vyplynula čtvrtá kategorie, která je pojmenována Středem zájmu je dítě. V kategorii se hovoří o tom, že je důležité vnímat pocity a potřeby dětí, které se nachází v dětském domově. Na základě toho se také může přistupovat k realizaci a podpoře kontaktu mezi ním a biologickým rodičem.

Tabulka 4 – Kódy ke kategorii č. 4

Název kategorie	Kódy, které se vztahují ke kategorii	
Středem zájmu je dítě	Adaptace dítěte	Psychologická podpora
	První chvíle dítěte v DD	Vnímání kontaktu dětmi
	Potřeby a očekávání dětí	Změna prostředí dítěte
	Individuální plán	Úspěšný život dětí
	Rozpoložení po návštěvě	Iniciace dětí
	Psychický stav dítěte	Psychický dopad na dítě

Po převzetí dítěte do dětského domova se dbá na aktuální psychický stav dítěte a probíhá umístění do rodinné skupiny. Do rodinné skupiny se umísťuje na základě toho, v jaké

skupině je zrovna volné místo. Pokud by dítě ve skupině neprosplávalo a mělo by časem konflikty s ostatními dětmi, tak se může na základě domluvy mezi pracovníky přemístit do druhé rodinné skupiny. Pracovníci tento stav řeší se samotným dítětem, a i s ostatními dětmi pomocí metody rozhovoru. V momentě, kdy je dítě zařazeno do rodinné skupiny, tak se vytváří jeho adaptační plán. Plán se vytváří na základě rozhovoru s dítětem a z informací, které dětský domov dostal ze soudu, případně z informací od pracovnice OSPODU. Zapisují zde informace např. jaký má aktuální vztah s rodičem, kdy se viděli naposledy atd.

„U těchto nových dětí je to tzv. adaptační plán, kdy do adaptačního plánu my zahrneme to, že necháme děti vydechnout, nechme jim 14 dnů na adaptaci tady a pak pojdme se domluvit právě na frekvenci těch návštěv a kontaktu“ (Ředitel).

Vše, co se týče adaptačních plánů je velmi individuální. Každé dítě si zvyká na nové prostředí jinak dlouho. U některých dětí trvá několik dní a u některých několik týdnů. I první noc v dětském domově každé dítě prožívá jinak. Některým dětem se velmi stýská po rodičích a vyžadují od vychovatelky společnost. Záleží na věku dítěte. Některé si vyžadují jen krátký rozhovor a některé nemohou usnout celou noc a chtějí, aby vychovatelka s nimi byla v pokoji do té doby, než usnou. Aby se dětem tolik nestýskalo, tak pracovníci nabízejí možnost vytisknutí fotografií a společné rozvěšení fotek po pokoji. Už v tento moment je pracovníkem podporován kontakt mezi rodičem a dítětem. Odezva od dětí je velmi pozitivní a děti se často při této společné aktivitě dokáží uklidnit.

Po adaptaci dítěte se přechází k plánování návštěv s biologickým rodičem. Vše se realizuje na základě aktuálního psychického stavu dítěte a na tom, zda rodič projevil zájem dítě potkat. Někteří rodiče se ozvou druhý den a někteří až za rok. První návštěva se nejčastěji realizuje v prostředí dětského domova a poté ideálně mimo dětský domov. Pro dítě je důležitá změna prostředí právě s rodičem. Každá proběhlá návštěva se zapisuje do knihy denních evidencí. Zde je zmiňováno, jak dítě reagovalo na návštěvu a zda návštěva nebyla kontraproduktivní. Po dvou až třech návštěvách se rozhoduje, zda frekvence setkávání bude stejná nebo se přizpůsobí potřebám dítěte. V případě, že dítě bylo po návštěvě opakovaně v psychické nepohodě, tak se návštěvy omezují a hledají se další alternativy kontaktu např. že nějakou dobu bude probíhat online kontakt nebo pomocí dopisů. Rozhovor je veden i s rodičem. Ten vede ředitel. Není cílem rodiče odstránit nebo kontakty omezit na dlouhou dobu. Jde o to, aby se napjatá situace uklidnila a mohlo se opět přejít k osobnímu fyzickému kontaktu. Důležité je bezpečí dítěte.

„Dítě většinou stojí o tu návštěvu, ale jak nám dítě dospívá a roste, je to třeba u jednoho tady tohoto kluka, který vidí, jak se matka chová a vidí, že mu to nedělá po psychické stránce dobře a on se těm návštěvám začal vyhýbat ten kluk. Nestojí o to“ (Vychovatelka).

Zřídka se objevují i ty momenty, že iniciátorem samotného setkání je dítě.

„No měli jsme tu slečnu, která sama projevila zájem, přes OSPOD, že se chce s tatínkem potkat, v životě ho neviděla, ale projevila zájem, že tatínka chce poznat, víme, kdo je tatínek, víme přesnou adresu, víme telefon ale ten tatínek neměl zájem“ (Sociální pracovník).

Nejen rodiče, ale i děti mají očekávání od proběhlých a budoucích kontaktů. Doufají, že když za nimi rodič pravidelně chodí, tak si jej brzy převezmou do péče.

„Oni mají očekávání, že ti rodiče začnou fungovat a že si je vezmou zpátky. To se téměř nikdy nestane, ve velmi málo případech. Ale samozřejmě očekávají“ (Ředitel).

Další informant u dětí pozoruje i jiné očekávání, jak už je výše řečeno. Děti často od rodičů čekají dárek, sladkosti nebo peníze. Na daném zjištění, dle mého názoru, není vůbec nic špatného. Každé dítě, i v běžné rodině, se těší na nějaké překvapení. Děti z toho mají radost a u rodiče můžeme ocenit snahu, že na dítě myslel.

„Pokud sem chodí tatínek pravidelně každý pátek, tak jsou děti už zvyklé že donese nějaké sladkosti, dobroty, takže se těší, ale myslím si, že hodně dětí to očekává finančně, že z toho budou profitovat. Tatínek maminka přijdou dají dvě stovky a hurá mám peníze můžu si jít nakoupit“ (Vychovatelka).

Dle mého názoru je vztah a kontakt mezi rodičem a dítětem velmi důležitý. Avšak pro pracovníky je důležitý i budoucí život dětí. Snaží se je na základě svých zkušeností připravovat na budoucí pracovní i osobní život. Pohled jednoho informanta může působit tvrdě a velmi realisticky.

„Já říkám a budu to tvrdit i nadále, to dítě se zachrání pokud se odstříhne od své patologické biologické rodiny. My ho nastavíme, my ho vyučíme, my mu najdeme byt, práci všechno a ono záleží teď na tom dítěti, jestli se nechá strhnout tou svojí biologickou rodinou a tím pádem se dostane do pekla takového, ve kterém vlastně ta rodina dál pokračuje, a naopak máme velice krásné příběhy, kdy opravdu se to dítě, které jsme vybavili do života, jak vzděláním, tak bytem, tak penězi, tak vším“ (Ředitel).

Na závěr bych zmínila informaci, jak jsou na tom děti po uskutečněném kontaktu. Vše je individuální. Některé děti na proběhlý kontakt reagují klidně a pokračují dál ve svém životě v dětském domově a některé děti jsou po návštěvě emočně rozbouřené a nestabilní. Rodiče mají občas tendenci dětem říkat, že si je brzy vezmou zpět nebo že nemají respektovat pracovníky, protože jsou to cizí lidé a nejsou to jejich rodiče. Cílem návštěv má být ale spolupráce rodičů a dětského domova právě kvůli tomu, že společně dokáží vytvořit lepší atmosféru pro samotné dítě.

5.2. Shrnutí výzkumu

Hlavní výzkumná otázka zněla „**Jak probíhá spolupráce a podpora kontaktu mezi dětmi a biologickými rodiči v dětském domově?**“ Je specifikována dílčími výzkumnými otázkami, které jsem shrnula na závěr tohoto výzkumného šetření.

Spolupráce a podpora kontaktu mezi dětmi a jejich biologickými rodiči v dětském domově jsou založeny na individuálních potřebách každé rodiny a dítěte. Dětský domov spolupracuje s biologickými rodiči a dalšími zainteresovanými stranami, aby společně plánovali a následně realizovali setkání.

Může se jednat o pravidelné návštěvy a ve výjimečném případě rodič své dítě nenavštěvuje vůbec. Velmi důležitou součástí spolupráce a podpory dětí a rodičů je psychologická podpora. Poskytování psychologické podpory jak dětem, tak jejich biologickým rodičům je velmi pozitivní. Zejména v případech, kdy jsou setkání nebo komunikace emočně náročné. Důležitým zjištěním je informace, že pracovníci jednají v zájmu dítěte. Je brán ohled na bezpečí dítěte a vytváří se takové prostředí, aby kontakt s rodičem ve většině případů probíhal příjemně pro obě strany. Přínosným zjištěním je, že pracovníci odborně spolupracují s dalšími institucemi. Jedná se o spolupráci se sociálními pracovníky, psychology. Tato spolupráce může také zajistit efektivní a vhodnou podporu kontaktu mezi dětmi a jejich biologickými rodiči. Důležitý krok pracovníků je i ten, že poskytují biologickým rodičům informace o pobytu dítěte v dětském domově, o jeho zdraví, školních výsledcích. Tento krok také podporuje mezi dítětem a jeho biologickým rodičem.

Jak konkrétně vypadají kontakty dětí z dětského domova s jejich biologickou rodinou?

Konkrétní podoba realizovaných kontaktů je různorodá. Z výzkumného šetření jsem zjistila, že podstatným faktorem je to, kdy naposledy se rodiče s dítětem viděli. Také záleží na zájmu rodiče o dítě. Pokud rodič zájem o dítě neprojevuje, tak vzájemný kontakt nelze realizovat. V tento moment přichází využití hostitelské péče. Informanti sdělili, že taková

situace momentálně nastala u jednoho dítěte v dětském domově. Ve chvíli, kdy se rodič o dítě zajímá a chce jej navštívit, tak nejdříve si ředitel s ním domluví schůzku, kde se konkrétně domluví na frekvenci a podobě setkávání. Na základě sjednané písemné dohody se poté realizují kontakty.

Dle informantů je nejčastější podoba uskutečněných kontaktů formou sociálních sítí nebo využití různých aplikací, které slouží ke komunikaci. Hned za touto formou je nejčastější osobní kontakt rodiče s dítětem. Nejvíce přínosná forma kontaktu je samozřejmě fyzická návštěva rodiče v podobě vycházky mimo dětský domov. Rodič má možnost využít rodičovskou zodpovědnost, postarat se o dítě na vycházce a dopravit jej bezpečně zpět. Mají své soukromí a čas jen pro sebe.

Průběh samotných realizovaných kontaktů může být velmi různorodý. Z výzkumného šetření jsem zjistila, že někteří rodiče se během fyzického kontaktu chovají rizikově (patologicky) a před svým dítětem popijí alkohol či ho berou při vycházce do hospody. Také je třeba navádět proti směřování práce vychovatelů. Při kontaktu na sociálních sítích dochází k nekontrolovatelné komunikaci, kterou hodnotí informanti negativně a neví si s ní rady.

Ale setkání mají i svá pozitiva. Z výpovědí informantů jsem zjistila, že se objevují i případy, kdy dítě bylo jedním rodičem, konkrétně matkou, zatajeno otcem a zabránila tak kontaktu. Po smrti matky bylo dítě umístěno do dětského domova a byl dopátrán otec. Ten se k situaci postavil pozitivně a statečně, začal dítě navštěvovat a po nějaké době si jej vzalo do péče.

Jaké jsou rizikové faktory při kontaktu s rodinou?

V průběhu setkávání může nastat mnoho rizikových situací, které mohou značně narušit jak samotný průběh setkání, tak i budoucí frekvenci setkávání. Z výzkumného šetření vyplývá, že největší rizikový faktor, který ovlivní setkání, je chování rodiče, který se chová patologicky. To znamená, že je uživatelem návykových látek, alkoholu nebo se projevuje agresivním chováním. Od informantů jsem zjistila, že riziko, které může velmi ovlivnit setkání, je zdravotní stav rodiče.

Dalším rizikem je nezájem rodiče o dítě, ale i nezájem dítěte. Někteří rodiče na samotné setkání chodí jen kvůli splnění si povinnosti a děti zase za setkáním mohou vidět jen zisk v podobě dárku, avšak nemusí to být až tak přímočaré. Takové chování se ovšem neobjevuje u všech.

Mezi další riziko označili velkou vzdálenost rodičů od dítěte. Rodiče často nemají dostatek financí na to, aby pravidelně dítě navštěvovali. V mnoha případech se rodiče nachází na druhé straně České republiky nebo dokonce v zahraničí. Proto je zde i podporován kontakt přes psaní dopisů nebo formou videohovorů.

Jak jednotliví pracovníci dětského domova podporují navazování a udržování kontaktu dětí a jejich biologické rodiny?

Podpora kontaktu začíná v samotném oslovení rodiče ředitelem. Ten jako první kontaktuje rodiče a zjišťuje, zda má zájem dítě navštěvovat a domluvit se na jednotlivých setkání a také na průběhu. Ředitel se snaží setkání domluvit tak, aby vyhovovali oběma stranám a nedocházelo k narušení programu dítěte.

Vychovatelka se účastní samotných setkání. Buď, že dítě předává rodiči na vycházku, nebo se přímo účastní setkání. Vše je individuální a záleží na tom, kdy se dítě s rodičem vidělo naposledy. Vychovatelka podporuje rodiče a dítě i formou fotografií, kdy je dítěti vytiskne, pomůže vystavit v pokoji a vedou rozhovor o rodičích. Pokud má dítě o dané zájem. Jsou i momenty, kdy dítě samo přijde za vychovatelkou si o tom popovídat. O jeho trápení, o jejich posledním setkání s rodiči, jak na něho působilo atd. Informantka sdělila, že kontakt podporuje i tím, že rodič je pozván významné události dítěte. Jedná se např. o soutěže.

Z výzkumného šetření bylo zjištěno, že v tomto dětském domově sociální podporuje vztah mezi rodičem a dítětem tím, že má na starost zpracování dovolenek dětí u svých rodičů. Sociální pracovník se snaží dítěti vyhovět a uskutečňuje takové kroky, aby se kontakt realizoval. Také se následně zajímá o to, jak se dítě na návštěvě mělo. Věnuje se záležitostem, kdy vypracovává sociální agendy, zpracovává podklady pro správní řízení ke stanovování výše příspěvků na péči. Také vypracovává zprávy pro soudy, pro pracovníky OSPOD. S rodiči jedná a je s nimi v kontaktu, ale jeho prioritou není podpora kontaktu dětí a rodičů. S dětmi samozřejmě vede rozhovory o proběhlých setkání s rodinnými příslušníky.

Všichni pracovníci, pokud je to možné, se snaží s rodičem co nejvíce vybudovat a prohlubovat vztah. Informanti ocení, pokud si biologičtí rodiče přijdou pro radu, která se týká dětí. Třeba jak s ním komunikovat, jaké další instituce navštívit, aby se zlepšila jeho situace atd. Pracovníci se zde chápou v roli profesionálů a nabízejí své znalosti, vědomosti či dovednosti ve prospěch řešení situace dítěte.

Pokud je to nutné, tak se ředitel a sociální pracovník účastní případových konferencí, kde se řeší aktuální problémy dítěte a rodiče. Problémy se mohou týkat realizovaných kontaktů. Příkladem je rodič, který nerespektuje nastavená pravidla setkávání a opakovaně porušuje frekvence. Na konferenci dětského domova se jedná o dalších možných postupech.

ZÁVĚR

Diplomová práce, která nese název Podpora kontaktu dětí v dětském domově s biologickou rodinou je rozčleněna na dvě části. Jedná se o část teoretickou a praktickou. Celá práce má pět kapitol, které na sebe vzájemně navazují a doplňují se. V teoretické části diplomové práce se nejdříve zabývám základními pojmy jako je rodina, jaké má funkce nebo možné poruchy funkcí. Také zde pojednávám o možných rizicích ze strany rodičů, které mohou negativně ovlivnit výchovu dítěte a následně vyústit k odebrání dítěte z rodiny. Následující kapitola se zabývá legislativním rámcem ústavní výchovy a jak konkrétně vypadají dětské domovy a jací zde pracují zaměstnanci. Dále navazuji kapitolou, jaké potřeby mají děti v běžném životě a také v dětském domově. Poslední kapitola teoretické části se zabývá podporou rodičů jak v jejich rodičovských kompetencích, tak v posilování odolnosti rodiny. Na závěr jsem zvolila téma sanace rodiny. Podpora zdravého fungování rodiny je nezbytná pro stabilní prostředí pro dítě.

Důvodem výběru tohoto tématu diplomové práce byla praxe, kterou jsem realizovala v dětském domově a zvědavost, jak pracovníci spolupracují a podporují rodinu a dítě.

Praktická část je rozdělena na dvě kapitoly. V čtvrté kapitole je uveden cíl výzkumu, výzkumné otázky, využitá metoda výzkumu a zpracování dat. V páté kapitole jsou zaznamenány výsledky otevřeného kódování a shrnutí výzkumu. Kvalitativní výzkum je realizován pomocí polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky dětského domova. Hlavním cílem bylo poukázat na to, jak v dětském domově probíhá spolupráce rodiny a pracovníků co se týče realizovaných kontaktů. Také definovat rizika, které se při práci s rodiči objevují.

Realizovaný výzkum nám umožnil nahlédnout na to, jak konkrétně vypadají realizované kontakty v dětském domově a jaké rizika při práci s rodiči i dětmi se mohou objevit. Získané odpovědi od informantů nám pomohli splnit stanovený výzkumný cíl. Jedná se o téma, které není tolik prodiskutované, mezi odbornou veřejností. Nalézáme zde spoustu otazníků, jak v postupech práce, tak i ve vztazích mezi rodiči a dítětem. Bylo by vhodné realizovat větší anonymizovaný výzkum, např. pomocí dotazníků, abychom měli možnost se dozvědět, jak to v systému konkrétně vypadá s návštěvami mezi rodiči a dětmi.

POUŽITÁ LITERATURA

BECHYŇOVÁ, Věra a KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny*. Vydání třetí, aktualizované a doplněné. Praha: Portál, 2020. ISBN 978-80-262-1624-7.

BOŤOVÁ, Antonie. *Náhradní rodinná péče a transformace systému péče o ohrožené děti v České republice*. Brno: Triada - poradenské centrum, 2008. ISBN 978-80-254-3353-9.

BROWNE, Kevin. *Mapping the number and characteristic of children under three in institutions across Europe at risk of harm*. European Commission Daphne Programme. Birmingham: University of Birmingham, 2005. ISBN 978-07-044-2502-6.

DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. Hálkova sbírka pediatrických prací (Avicenum). Praha: Avicenum, 1986.

DUNOVSKÝ, Jiří. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-254-9.

FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-5046-0.

HALÍŘOVÁ, Martina a SYCHROVÁ, Adriana (ed.). *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014. ISBN 978-80-7395-756-8.

HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2., přepracované a doplněné vydání. Pedagogika (Grada). Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-4674-6.

JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-7367-644-5.

KOLÁŘ, Zdeněk. *Výkladový slovník z pedagogiky: 583 vybraných hesel*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3710-2.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9.

LANGMEIER, Josef a MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. 3., dopln. vyd. Praha: Avicenum, 1974. ISBN 978-80-246-1983-5.

- MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa : základní duševní potřeby dítěte : dítě a lidský svět*. Pro rodiče. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0870-1.
- MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2.
- MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí: dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3336-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.
- MATOUŠEK, Oldřich; KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana (ed.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.
- MLČÁK, Zdeněk. *Vybrané kapitoly z psychologie manželství a rodiny*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1996. ISBN 80-7042-452-4.
- MOTEJL, Otakar, Iva ČERNÁ a Klára PANOVSÁ. *Rodina a dítě*. Stanoviska, 2. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2007. ISBN 978-80-254-1750-8.
- PEŠATOVÁ, Ilona. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-291-3.
- PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-039-2.
- SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0217-2.
- SYCHROVÁ, Adriana. *Pedagogické aspekty náhradní rodinné péče*. Vydání I. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2015. ISBN 978-80-7395-955-5.

ŠOLCOVÁ, Iva. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2947-3.

ŠTIKOVÁ, Gabriela, Dominika ŠENKOVÁ a Marcela BELICOVÁ. *Fenomén dítěte v systému, aneb, Teorie a praxe náhradní rodinné výchovy*. Ilustroval Václav RÁŽ. Praha: Yourchance, 2020. ISBN 978-80-906954-6-7.

TRPIŠOVSKÁ, Dobromila. *Sociální psychologie*. Univerzita Jana Amose Komenského: 2007. ISBN: 978-80-86723-30-3.

URBAN, Lukáš. *Sociologie: klíčová témata a pojmy*. 2., doplněné a aktualizované vydání. 2022. Praha: Grada, 2022. ISBN 978-80-271-3056-6.

VACÍNOVÁ, Marie a LANGOVÁ, Marta. *Kapitoly z psychologie učení a výchovy*. Vyd. 2. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2007. ISBN 978-80-86723-42-6.

VÁGNEROVÁ, Marie a LISÁ, Lidka. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání třetí, přepracované a doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4961-0.

VOCILKA, Miroslav. *Dětské domovy v České republice: (charakteristika jednotlivých dětských domovů)*. Praha: Aula, 1999. ISBN 80-902667-6-2.

VÝROST, Jozef, Ivan SLAMĚNÍK a Eva SOLLÁROVÁ. *Sociální psychologie: teorie, metody, aplikace*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-247-5775-9.

Elektronické zdroje

Co se skrývá pod orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Šance dětem [online]. Copyright © [cit. 2023-12-15]. Dostupné z: Co se skrývá pod orgánem sociálně-právní ochrany dětí? | Šance Dětem (sancedetem.cz)

ČESKO. Sdělení č. 104 ze dne 8. dubna 1991 o sjednání Úmluvy o právech dítěte. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1991. Dostupné z: 104/1991 Sb. Úmluva o právech dítěte (zakonyprolidi.cz)

ČESKO. Vyhláška č. 438 ze dne 13. září 2006 kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2006. Dostupné z: 438/2006 Sb. Vyhláška, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních (zakonyprolidi.cz)

ČESKO. Zákon č. 109 ze dne 29. března 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002. Dostupné z: 109/2002 Sb. Zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních (zakonyprolidi.cz)

ČESKO. Zákon č. 359 ze dne 9. prosince o sociálně-právní ochraně dětí a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o sociálně-právní ochraně dětí), ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1999. Dostupné z: 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí (zakonyprolidi.cz)

ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012 občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2012. Dostupné z: 89/2012 Sb. Občanský zákoník (nový) (zakonyprolidi.cz)

Hostitelská péče: Jak se liší od pěstounské péče a pro koho je vhodná. Šance dětem [online]. Copyright © [cit. 2024-2-17]. Dostupné z: Hostitelská péče: Jak se liší od pěstounské péče a pro koho je vhodná? | Šance Dětem (sancedetem.cz)

MATOUŠEK, Oldřich. Ohrožené rodiny a děti: přehled protektivních a rizikových faktorů. Fórum sociální politiky [online]. 2010, [cit. 2023-11-29]. Dostupné z: Matousek-Oldrich-Ohrozene-rodiny-a-deti_prehled-protektivnich-a-rizikovych-faktoru.-FSP_c.-3-2010.pdf (vupsv.cz)

Národní centrum pro rodinu: *Nezastupitelné rodičovské kompetence* [online]. [cit. 2024-1-15]. Dostupné z: Brozurka_A5_stranky_02.indd (badec.cz)

Rozjedu to! Otevřená budoucnost, z. s. [online]. Copyright © [cit. 2023-12-23]. Dostupné z: Otevřená budoucnost (otevrenabudoucnost.cz)

Sociální práce s rodinou aneb sanace rodiny. Šance dětem [online]. Copyright © [cit. 2024-1-04]. Dostupné z: Sociální práce s rodinou aneb sanace rodiny | Šance Dětem (sancedetem.cz)

Sociální práce s rodinou. Dětský úsvit dětem [online]. Copyright © [cit. 2023-12-05]. Dostupné z: Sociální práce s rodinou – Dětský úsvit (detskyusvit.cz)

SYSTÉMOVÝ PROJEKT MPSV. Posilování rodičovských kompetencí [online]. 2018 [cit. 2023-12-29]. Dostupné z: Prezentace-1-Posilovani_rodicovskych_kompetenci.pdf (pravonadetstvi.cz)

ÚŘAD PRÁCE ČESKÉ REPUBLIKY, 2024. Nezaměstnanost. Úřad práce ČR [online]. Praha: Úřad práce ČR [cit. 2024-02-9]. Dostupné z: Nezaměstnanost v lednu mírně vzrostla

na 4 %. Vyšší je počet uchazečů o zaměstnání a klesá počet volných pracovních míst (uradprace.cz)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Růst příjmů domácností po zpomalení v roce 2020 opět nabral na rychlosti. In: *Český statistický úřad* [online]. [Praha]: Český statistický úřad. Vygenerováno 2.02.2023 [cit. 23-12-20]. Dostupné z: Praktické ukázky citací dle starší verze ČSN ISO 690 – Knihovna VŠE – Vysoká škola ekonomická v Praze (vse.cz)

Maslowova pyramida potřeb. In: *Wikipedia* [online]. Copyright © 2014. [cit. 23-12-29]. Dostupné z: Soubor:Maslowova pyramida potřeb - černobíle.jpg – Wikipedie (wikipedia.org)